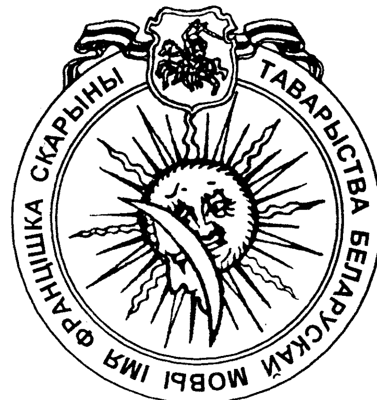
Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!
ФРАНЦІШАК БАГУШЭВІЧ

Наша слова

Газета выходзіць з сакавіка 1990 года **№ 41(426)** **13 КАСТРЫЧНІКА 1999 г.**

Рэспубліканская рада ТБМ

У нядзелю 10 кастрычніка ў Менску прайшла Рэспубліканская рада Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны, якая мела на павестцы дня наступныя пытанні:

1. Аб перарэгістрацыі ТБМ і рэгіянальных структур (даклад А. Трусава).
2. Зацвярджэнне складу камісій ТБМ і іх кіраўнікоў.
3. Вызначэнне памераў сяброўскіхз складак на 2000 год.
4. Абмеркаванне ўзору білета сябра ТБМ.
5. Зацверджанне складу ініцыятыўнай групы па складанні Статута і Палажэння аб дзейнасці Беларускага нацыянальнага універсітэта.
6. Абмеркаванне "Заўваг і прапаноў па праграме беларускай мовы ў ВНУ", падрыхтаванай кафедрай беларускай і рускай моў БДПА.
7. Рознае:

- заява -- "Спыніла існаванне яшчэ адна беларуска-моўная газета";
- віншаванні Іосіфа Сярэдзіча, Раісы Жук-Грышкевіч, Ядвігі Грыгаровіч;
- рэцэнзія на распрацоўку "Заўваг і прапаноў па праграме беларускай мовы ў ВНУ".

Пастанова
Рэспубліканскай рады ТБМ імя Францішка Скарыны

Рэспубліканская рада ТБМ даручае Сакратарыяту ТБМ да 1 снежня 1999 года распрацаваць і зацвердзіць два ўзоры білета сябра ТБМ - з фотаздымкам і без фотаздымка. Старыя ўзоры білетаў трымаюць сваю сілу.

Пастанова
Рэспубліканскай рады ТБМ імя Францішка Скарыны аб памерах складак сяброў ТБМ:

1. Для грамадзян Беларусі:
а) для тых хто працуе - 200.000 руб на год;
б) для беспрацоўных, студэнтаў, пенсіянераў - 50. 000 руб на год;
в) навучэнцаў - 20.000 на год.
Пастанова ўводзіцца ў дзеянне з 1. 01. 2000 года.

ПА СЛОВАХ НОВАГА СТАРШЫНІ МЕНСКАЙ ГАРАДСКОЙ СТРУКТУРЫ ТБМ, ПРАЗ ГОД АРГАНІЗАЦЫЯ ПАВІННА СТАЦЬ БОЛЬШ ШМАТЛІКАЙ І ЛЕПШ АРГАНІЗАВАНАЙ

26 верасня ў Менску адбылася чарговая канферэнцыя Менскай гарадской арганізацыі "Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны" (ТБМ). У ёй прынялі ўдзел 63 дэлегаты, якія прадстаўлялі 1 585 членаў арганізацыі ад 93 яе першасных суполак, што дзейнічаюць ва ўсіх дзевяці раёнах сталіцы.

Дэлегаты канферэнцыі абмеркавалі справаздачны даклад старшыні арганізацыі, прафесара Аляксея Саламонава і прызналі яе дзейнасць за справаздачны перыяд – з 20 сакавіка 1999 года – задавальняльнай.

Разам з тым, у адрас кіраўніцтва Менскай арганізацыі Таварыства прагучала шмат крытычных заўваг. У прыватнасці, кіраўнік справамі ТБМ Сяржук Кручкоў нагадаў аб неабходнасці строгага выканання ўсімі раённымі арганізацыямі сталічнага таварыства статута ТБМ, іх своечасовай рэгістрацыі, здачы спісаў і ахвяраванняў. Старшыня Першамайскай раённай арганізацыі Алег Шагулін выступіў з прапановай правесці разам з кіраўнікамі дзяржаўных установаў работу па вывучэнні беларускай мовы і ўжыванні яе ў службовым справаводстве.

Канферэнцыя пастанавіла патрабаваць ад усіх сяброў і структур сталічнай арганізацыі ТБМ строгага выканання Статута Таварыства і прапанавала Радзе да 1 снежня правесці работу па ўпарадкаванню сваіх структур.

У інтэрвію карэспандэнту БелаПАН выбраная старшынёй рады Менскай гарадской арганізацыі ТБМ Леанарда Міхіна выказала надзею на тое, што праз год арганізацыя стане больш шматлікай, арганізаванай. Па яе словах, у гэтае непалітычнае аб'яднанне павінны ўступіць у тым ліку і бацькі дзяцей, што навучаюцца ў беларускамоўных класах, а таксама ўсе тыя, хто з'яўляецца прыхільнікам роднай мовы. "Наша арганізацыя павінна прыйсці ў "трэці сектар" і актыўна працаваць у ім, каб людзі змаглі рэалізавацца, а арганізацыя – атрымаць дадатковую грашовую падтрымку", -- лічыць Л.Мухіна.

Намеснік старшыні ТБМ Людміла Дзіцэвіч падкрэсліла, што вынікі прайшоўшай канферэнцыі яе радуюць, таму што з'явілася магчымасць удакладніць работу сталічнай арганізацыі ТБМ, што вельмі важна ў цяперашніх цяжкіх умовах. Яна выразіла задаволенасць тым, што "на канферэнцыі было знойдзена ўзаемапаразуменне па вырашэнні шэрагу цяжкіх праблем, а гэта, у сваю чаргу, дазволіць ажыццяўляць дзейнасць Менскай гарадской, а значыць і рэспубліканскай арганізацыі ТБМ".

Марат Гаравы, БелаПАН.

НА РАЗВАЛ У БНФ

Віншчыць ад радасці з экрана
Сівой кабылы меншы брат,
Аналізуе апантана
Апошні ў БНФ расклад:

Ура! Нарэшце падзялілі
І падарвалі Фронт знутры,
Такую глыбу развалілі,
Удача, што ні гавары.

Пазняк растраціў на замежжы
Мінулы свой аўтарытэт,
І ад яго ўжо не залежыць
Нічога, гэта не сакрэт.

А маладыя... Што ж ім трэба
Яшчэ дайсці да тых вышынь,
Ім да Зянона, як да неба,
І год патрэбен не адзін.

Таму спісаць на злом патрэбна
"Нацыянальных змагароў",
Што так бясслаўна і ганебна
Распаліся, як штабель дроў...

Ну што ж, хай цешыцца з экрана
Сівой кабылы меншы брат,
Але смяяцца ці не рана,
Ці справядлівы ў вас расклад?

Фронт не распаўся і ніколі
Не разваліць яго нічым,
Бо Фронт -- нам сцежачка да волі,
Бо Фронт -- нам знічачка ў начы.

Мы зменім сродкі, зменім імя,
Мы зменім тых, хто нас вядзе,
Ды будзьце пэўныя ў адзіным:
Мы не падзенемся нідзе.

Мы, Фронт -- часціначка народа,
Мы, Фронт -- крывіначка яго,
Мы, Фронт -- кавалачак свабоды
Для краю роднага свайго.

Мы не пакінем сваіх параў,
І не бярыце нас на понт,
Заўсёды грознай божай карай
Вісець над вамі будзе Фронт.

Вы спаць і сніць павінны, злыдні,
Што вам канец рыхтуе Фронт,
І хай не сёння, не на тыдні,
Хай цераз месяц, цераз год...

А покуль радуйцеся сказам,
Што развалілі нас з-за плеч.
Мы ёсць, былі і будзем разам
І будзем вам, як востры меч.

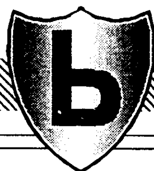
Станіслаў Суднік.

Дарагія сябры "Нашага слова"!

Сёння мы паведамляем вам вынікі падпісной кампаніі на чацвёрты квартал 1999 года. Не звяртайце вялікай увагі на тое, што падпіска ўпала. Рэальна справа выглядае так, што ў мінулым квартале 850 асобнікаў былі падпісаны з дапамогай Беларускай Асацыяцыі Журналістаў і за кошт БАЖ. Гэты квартал такой падтрымкі не было, але падзення падпіскі на 850 асобнікаў не адбылося. Жывая падпіска грамадзян вырасла. Асабліва відзён рост у Менску і Гарадзенскай вобласці. Мы спадзяёмся, што кола нашых чытачоў хоць і невялікімі тэмпамі, але будзе расці з квартала ў квартал.

	Ліпень	Кастрычнік
Віцебская вобласць		
Бешанковічы р.в.	1	1
Браслаў р.в.	1	21
Віцебск гор.	25	26
Віцебск РВПС	6	2
Верхнедзвінск р.в	5	2
Глыбокае р.в.	6	8
Гарадок р.в.	48	30
Докшыцы р.в.	8	2
Дуброўня р.в.	2	2
Круляўшчызна	1	2
Лёзна р.в.	1	20
Лепель р.в.	1	1
Міёры р.в.	4	2
Наваполацк гор.	9	11
Ворша гор.	6	7
Полацк гор.	122	20
Паставы р.в.	2	3
Расоны р.в.	4	-
Сянно р.в.	1	1
Талочын р.в.	2	2
Ушачы р.в.	1	1
Чашнікі р.в.	-	5
Шаркоўшчына р.в.	-	39
Шуміліна р.в.	-	13
Усяго:	**256**	**221**
Берасцейская вобласць:		
Баранавічы р.в.	25	19
Бяроза р.в.	5	4
Белаазёрск р.в.	2	-
Бярэсце гор.	26	14
Ганцавічы р.в.	-	1
Драгічын р.в.	1	-
Жабінка р.в.	1	-
Іванава р.в.	24	1
Івацэвічы р.в.	3	2
Камянец р.в.	53	8
Кобрын гор.	22	14
Лунінец гор.	4	1
Ляхавічы р.в.	3	2
Маларыта р.в.	3	1
Пінск гор.	73	13
Пружаны р.в.	2	1
Столін р.в.	5	4
Усяго:	**252**	**85**
Гомельская вобласць:		
Буда-Кашалёва	3	1
Брагін р.в.	3	1
Ветка р.в.	4	2
Гомель гор.	51	70
Гомель РВПС	1	1
Добруш р.в.	2	2
Ельск р.в.	1	-
Жыткавічы р.в.	15	3
Жлобін гор.	51	7
Калінкавічы гор.	5	2
Карма р.в.	2	1
Лельчыцы р.в.	18	-
Лоеў р.в.	2	2
Мазыр гор.	31	2
Акцябарскі р.в.	3	-
Нароўля р.в.	-	1
Петрыкаў р.в.	3	-
Рэчыца гор.	16	5
Рагачоў гор.	3	1
Светлагорск гор.	38	2
Хойнікі р.в.	-	2
Чачэрск р.в.	2	1
Усяго:	**254**	**106**

	Ліпень	Кастрычнік
Гарадзенская вобласць		
Бераставіца	26	1
Ваўкавыск гор.	12	15
Воранава р.в.	4	5
Горадня гор.	58	154
Горадня РВПС	4	44
Дзятлава р.в.	11	18
Зэльва р.в.	21	4
Іўе р.в.	-	6
Карэлічы р.в.	3	4
Масты р.в.	5	31
Наваградак гор.	8	10
Астравец р.в.	1	3
Ашмяны р.в..	7	11
Смаргонь гор.	6	5
Слонім гор.	12	23
Свіслач р.в.	-	4
Шчучын р.в.	5	4
Ліда	153	76
Усяго:	**336**	**418**
Менская вобласць		
Беразіно р.в.	5	3
Барысаў гор.	8	6
Вілейка гор.	7	4
Валожын гор.	11	7
Дзяржынск р.в.	3	3
Жодзіна гор.	8	24
Клецк р.в.	2	43
Крупкі р.в.	1	1
Капыль р.в.	2	2
Лагойск р.в.	11	9
Любань р.в.	4	6
Менск гор.	499	601
Менск РВПС	14	10
Маладэчна гор.	35	30
Мядзель	11	7
Пухавічы РВПС	11	10
Нясвіж р.в.	23	2
Смалявічы р.в.	2	-
Слуцк гор.	12	9
Салігорск гор.	20	11
Ст.Дарогі р.в.	2	-
Стоўбцы р.в.	5	29
Узда р.в.	2	-
Чэрвень р.в.	5	12
Фаніпаль	-	2
Усяго:	**705**	**831**
Магілёўская вобласць		
Бабруйск гор.	14	22
Бабруйск РВПС	29	-
Бялынічы р.в.	1	-
Быхаў р.в.	1	-
Глуск р.в.	1	-
Горкі гор.	11	11
Дрыбін р.в.	1	-
Кіраўск р.в.	2	-
Клічаў р.в.	1	-
Краснаполле р.в.	1	-
Крычаў	1	-
Клімавічы р.в.	5	5
Касцюковічы р.в.	15	14
Круглае р.в.	14	13
Мсціслаў р.в.	26	-
Магілёў гор.	19	22
Магілёў РВПС	34	3
Асіповічы гор.	10	8
Слаўгарад р.в.	2	1
Хоцімск р.в.	1	-
Чэрыкаў р.в.	1	-
Чавусы р.в.	1	-
Шклоў р.в.	7	14
Усяго:	**254**	**113**
Усяго па краіне	**2059**	**1774**

Шаноўная рэдакцыя “Нашага слова”!

У нашай краіне вядзецца ўлік выпадкаў дэскрымінацыі роднай мовы.

Аб адным з такіх выпадкаў мне і хацелася б вам паведаміць.

8 верасня ў Асіповічах адбыўся пікет ТБМ “У абарону роднай мовы”, каб звярнуць увагу ўлад, жыхароў на фактычнае знішчэнне яе ў маім родным горадзе. Аб гэтым красамоўна сведчыць тое, што з 5-ці школ няма ніводнай беларускамоўнай.

Пікетаванне нам, замест людных месцаў, было дазволена гарвыканкамам на стадыёне “Алімпіец”. Побач могілкі, праз дарогу парк, непадалёку памяшканні міліцыі.

Ужо перад уваходам на стадыён нас чакалі 2-е міліцыянтаў і абураны настаўнік фізкультуры з 1-й школы, які паабяцаў “наслать на нас своих ребят, если мы будем путаться под ногами”. А ўсяго нас траіх: жанчыну і 2-х мужчын, адзін з якіх на інваліднасці, - ахоўвалі 12-ць чалавек, быццам бы мы самыя апошнія злачынцы. Варта стаяла на ўсіх уваходах на “Алімпіец”.

Свае плакаты: “Дзе беларуская літаратура?”, “Дзе Слова Божае па-беларуску?”, “Дзе справаводства па-беларуску?”, “Дзе адукацыя па-беларуску?”, “Жыве мова – жыве Беларусь!”, “Няма мовы – няма народа !”, “Спыніць русіфікацыю!”, “У Беларусі толькі 42% дзяцей навучаецца па-беларуску!”, “Роднае слова – ад роду ад продкаў”, - мы навесілі на агароджу стадыёна з боку вуліцы, а яшчэ ўключылі магнітафон з беларускімі песнямі. У хуткім часе да стадыёна пад’ехалі яшчэ дзве аўтамашыны з цывільнымі, да нас яны не падышлі, пікет сфатаграфавалі. Можа ўжо і ў фас і ў профіль? Да відэакамеры відаць не дараслі... І такое не прыхаванае жаданне знішчыць нас маральна!!!

Што ж дарагія суайчыннікі, на некаторы час вам удалося перанесці нас у пачатковае прошлае, але гэта прошлае, а будучыня Беларусі, светлая і шчаслівая, ужо стаіць на парозе, яна вядзе нашых дзяцей ад савецкага духоўнага рабства да роднай зямлі абставанай.

Жыве Беларусь !

Таццяна Барэль,
15.09.99г. г.Асіповічы

Сакратарыят ТБМ

У мінулы чацвер у сядзібе ТБМ прайшоў чарговы Сакратарыят, на якім быў абмеркаваны шэраг пытанняў і прыняты па іх рашэнні.

Першым прайшло абмеркаванне вынікаў правядзення Менскай гарадской канферэнцыі. Спадар Сяржук Кручкоў зрабіў выступ па гэтым пытанні, у прыватнасці ён зазначыў, што рада цалкам аднаўленая, выбраны новыя людзі. У складзе рады 21 чалавек, старшынёй абрана Леанарда Мухіна.

Другім пытаннем быў разгляд заяў аб рэгістрацыі новых суполак ТБМ. Суполку медінстытута з 3-х чалавек прадстаўляў яе старшыня Галабародзька Мікола. Ён адказаў на пытанні прысутных і выслухаў парады прадстаўнікоў Сакратарыята. У прыватнасці ён зазначыў, што у іх выкладаюцца 2-а прадметы па-беларуску, гэта бел. мова і беларусазнаўства, у планах дабівацца каб хоць групу вучылі па-беларуску, ёсць папярэдняя дамоўленасць з выкладчыкамі.

Прагучалі парады гэтай суполцы гуртаваць вакол сябе болей людзей, наладжваць у інстытуце мерапрыемствы, сустрэчы з цікавымі людзьмі, такімі як паэт Генадзь Бураўкін і іншымі.

Сакратарыят адзінагалосна падтрымаў прапанову аб рэгістрацыі гэтай суполкі.

Таксама прагучала інфармацыя ад сп. Ірыны Марачкінай, што ў выніку яе паездкі ў Шаркаўшчыну Віцебскай вобл. І праведзенай там працы на базе СШ створана суполка з 9 чалавек.

Увогуле было адзначана, што становішча з рэгістрацыяй не зусім задавальняючае.

Трэцім пытаннем разглядаўся праект сп. Сяржука Шупенькі “Купальскія гульні”. Сэнс гэтага праекта ў час з 2 да 6-7 ліпеня правесці ў Менску і ў іншых гарадах Беларусі фестываль беларускамоўнай моладзі, у рамках якога павінны былі б адбыцца разнастайныя мерапрыемствы, - спартовыя, музычныя і іншыя. Сакратарыят прыняў рашэнне ухваліць ініцыятыву, прапанаваць сп.Шупеньку зрабіць каштарыс і назваць крыніцы фінансавання, а таксама правесці хаця б адно мерапрыемства з валанцёрамі.

Чацвёртым прагучала абмеркаванне праекта “Беларуска-англійскі навучальны слоўнік”.

Гэты праект прадстаўляе сп. Піскуноў. Ён зазначыў, што за ўсю гісторыю Беларусі беларуска-іншамоўных слоўнікаў выдадзена ўсяго толькі тры. Гэты слоўнік плануецца з 3-х частак, 5 тыс.слоўных артыкулаў, каля 700 старонак, наклад 5 тыс. асобнікаў. Першы наклад плануецца бясплатна накіраваць на ўсе бібліятэкі і ВНУ.

Пасля пытанняў і адказаў на гэтую тэму сакратарыят прыняў рашэнне – ухваліць ідэю і вярнуцца да гэтага пытання, калі будзе створаны творчы калектыў і зацверджаны кіраўнік праекта.

Па пятым пытанні гучала тэма падрыхтоўкі да Рэспубліканскай рады. Было прапанавана запрасіць аўтараў праграмы, а таксама запрасіць у сп. Запрудскага рэцэнзію на яе.

У розным выступіла некалькі чалавек. Алесь Стральцоў напрыклад прапанаваў сваю ідэю і паслугі па запісу на інтэрнэт розных мерапрыемстваў і падзей ТБМ. Ён адзначыў, што гэта будзе нядорага каштаваць.

Далей быў зацверджаны тэкст віншавання сп.А.В.Вольскага ў сувязі з 75-годдзем.

Людміла Дзіцэвіч прапанавала стварыць аналітычную групу, якая выпрацуе тэкст “Што трэба ведаць і рабіць сябру ТБМ” з далейшай яго раздрукоўкай і ўручэннем разам з пасведчаннем.

На гэтым Сакратарыят скончыўся.

Алесь Гурыновіч

Павел Сцяцко,

доктар філалагічных навук, прафесар, намеснік старшыні Гарадзенскай абласной рады ТБМ імя Францішка Скарыны

“З чужой моўнай практыкі...”

Працяг

Скрыўлены, перакручаны ці скажоны. Скажоны – гэта фанетычны варыянт рас. ***искажённый***, якое ад ***исказить/искажать***. Гэтым расейскамоўным словам беларуская мова мае адмысловыя адпаведнікі: ***перакручваць*** (“...ёй знарок перакручвае мае словы”), ***перакрыўляць*** (мяняць выраз твару); страх перакрыўляе яго твар (РБС-53. С.183). Гэты артыкул паўтаралі РБС -93 і РБС – 98 (Т.1.С.578). Тут бачым адмысловыя адэкваты і да вытворных назоўнікаў і прыметнікаў: “Искажение 1. (действие) перакручванне; 2. (неправильность, ошибка) скрыўленне; искаженный 1. Перакручаны, мног. паперакручваны; 2. перакрыўлены”. (Тамсама).

Апошнім часам стаў выкарыстоўвацца з гэтым значэннем і прыметнік ***скрыўлены***. “Тэкст (п’есы “Тутэйшыя”) ажывае і сёння, уражвае сваёй непрыхаванай калькаю з “нядаўняга жыцця” сучаснай “менскай брахалкі”. Але неяк не па-людску ажывае. Ірацыянальнае, намерана скрыўленае вобраз ісціны, становіцца найрэальнейшай рэальнасцю” (Ігар Жук. Сустрэчны рух. Літаратуразнаўчыя эцюды”. – Гродна. 1998. С.106). Тэрмін скрыўлены адэкват рас. искаженный выкарыстоўваецца і ў фізічнай навуцы. Напрыклад, яго падае “Руска-беларускі фізічны слоўнік” (Гродна: ГрДУ, 1999).

Мовазнаўчы – а не моваведскі. Гэтае самаробнае ***“моваведскі”*** бачым у “Тлумачальным слоўніку” 1996 года. На с.349 чытаем: “Мовавед... м. Тое, што і мовазнавец// прым. моваведскі, -ая, -ае”. А далей падаецца наступны лексікаграфічны артыкул: “Мовазнавец... м. Спецыяліст у галіне мовазнаўства// прым. мовазнаўчы, -ая, - ае”. Адсюль вынікае, што гэтае ***“моваведскі”*** нібыта адэкватнае нарматыўнаму ***мовазнаўчы***. Але ж прыметнікі такога кшталту ўтвараюцца ад словаў-назваў навукі з дапамогаю суфікса ***–ч-***: ***прыродазнаўства – прыродазнаўчы*** (з адцінаннем фіналі ***–ств-***); ***правазнаўства – правазнаўчы, музыказнаўства – музыказнаўчы***. Як бачым, адно штукарства – ***мовавед*** – пацягнула за сабою і наступнае – ***моваведскі***. Нарматыўныя ёсць натуральныя ўтварэнне ***мовазнаўчы***. А вось суфікс ***-ск-*** тут не выкарыстоўваецца (яго мы бачым у прыметніках кшталту ***людаедскі*** (ад ***людаед***), ***гарадскі*** (ад ***горад***) ды пад. Штучнасць прыметнікавага ўтварэння ***моваведскі*** абумоўлена штучнасцю самога назоўніка ***мовавед***. Яго ўтваральным мусіць быць ***“моваведства”*** (як і ***мовазнавец*** – утварэнне ад ***мовазнаўства***, на што паказвае і дэфініцыя лексемы ***мовазнавец*** ‘спецыяліст у галіне мовазнаўства’ Але ж такога слова не мае беларуская мова, а толькі ***мовазнаўства***. Параўн.: “Мовазнаўчы, -ая, -ае. Які мае адносіны да мовазнаўства. Мовазнаўчая тэрміналогія” (ТСБМ. Т.3.Мн., 1979.С.170).

Акадэмія (пеўчая). “Ужо традыцыйная, IV Пеўчая акадэмія прайшла сёлета ў Гомелі. Тэма акадэміі – “Сучасны стан пеўчых традыцый на Беларусі” (ЛіМ. 4.09.1998.С.11). Слова ***акадэмія*** мае тут значэнне ‘урачыстае паседжанне з нагоды пэўнае падзеі, мерапрыемства’. Яно надта актыўна выкарыстоўваецца ў нацыянальным перыядычным друку. Лексікаграфічнымі крыніцамі незасведчанае. Відаць, пазычанне з польскае мовы; яно досыць арганічна ўвайшло ў сучасную маўленчую практыку.

Экзамен і іспыты. Апошнім часам у інструкцыйных лістах Мінадукацыі Рэспублікі Беларусь стала выкарыстоўвацца побач з ***экзамен*** слова ***іспыты***: “Неабходны змены ў структуры і формах вядзення ўступных іспытаў”.

Слова ***іспыт (ы)*** не падае “Расійска-беларускі слоўнік” М.Байкова і С. Некрашэвіча (Менск, 1926). Праўда, няма тут і слова ***экзамен***. В.Ластоўскі фіксуе: “Экзамен м. Лац. выспыт” (ПРК(Б)С.С.754). Не падае гэтага слова і РБС -53 і ўсе яго наступныя перавыданні як эквівалент слова ***экзамен***. Але побач яго, як адэкват, рас. ***испытание***. На с. 186 чытаем: “Испытание ср. 1. выпрабаванне; 2. (экзамен) іспыт”. У БРС –62: “Іспыт (экзамен) испытание (с.362). РБС –93, РБС – 98 падаюць: “Испытание ср. 1. (действие) выпрабаванне, проба; 2. (экзамен) толькі мн. Іспыты; испытание по математике – іспыты па матэматыцы; 3. (тягостное переживание) выпрабаванне; (невзгоды) нягоды” (Т.1.С.586,587).

Двухтомавы “Беларуска-рускі слоўнік” 1988 – 89 г. г. падае шэраг супольных з расейскаю моваю аднакаранёвых словаў. На с. 556 першага тома чытаем: “ Іспытвацца несов. страд. экзаменоваться, испытываться; Іспытваць несов. экзаменовать, испытывать: Іспытны – экзаменционный, испытательный”. Аднак “Тлумачальны слоўнік” занатаваў толькі адно слова (назоўнік): “Іспыт м. 1. Звыч. Мн. (іспыты, -аў). Праверка ведаў; экзамен. 2. Перан. Выпрабаванне, праверка” (Т.2.Мн., 1978. С.561).

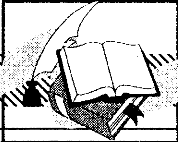
Як бачым, ***іспыт(ы)*** – гэта нульсуфіксаванае ўтварэнне ад ***іспытваць*** (яно ўласцівае расейскай мове). Сучасная мовазнаўчая практыка рэдка карыстаецца гэтым словам, замяніўшы яго лексемаю ***экзамен***, якое мае багатае лексічнае гняздо – 7 адзінак: ***экзамен, экзаменаваны, экзаменавацца, экзаменаваць, экзаменатар, экзаменатарскі, экзаменацыйны, экзаменацыйнік.***

З прааналізаванага вынікае, што сёння наўрад ці ёсць патрэба аднаўляць гэтае небеларускае структуры (з прыстаўкаю ***іс-(из-)*** слова. Яно застарэлае і не мае ў літаратурнай мове сваіх аднакаранёвых суродзічаў, а расейскім словам з гэтым коранем у сучаснай беларускай літаратурнай мове адпавядаюць адмысловыя іншакаранёвыя словы (***выпрабаваць, выпрабаванне, праверка , проба***).

Назапашаны, назбіраны, набыты, намножаны, набраны – а не накоплены. У перыядычным друку, на радыё нярэдка натыкаешся на такія словазлучэнні: ***накоплены вопыт, накопленыя грошы, накопленыя веды*** ды падобн. Але ж беларус так не кажа. І нашыя акадэмічныя слоўнікі гэта пацвярджаюць. Так, “Русско-белорусский словарь” 1982 года пад рэдакцыяй акадэміка К.Крапівы засведчыў: “Накопленный – назапашаны, назбіраны, сабраны; набыты, памножаны; прымножаны, набраны; накопленный опыт – набыты вопыт; накопленый материал – сабраны (назбіраны) матэрыял; накопленные знания – набытыя веды (Т.1.С.481). гэты артыкул цалкам захаваны і ў наступных перавыданнях – РБС – 93, РБС – 98 (Т.2. С. 128).

І гэта натуральна , бо і ўтваральныя дзеясловы гэтага рас. накопленый маюць адпаведныя беларускія адэкваты: “Накопить сов.Назбіраць, сабраць, назапасіць, набыць, прымножыць, памножыць... Накапливать несов. збіраць, запасіць, набываць, прымнажаць; накапливать силу, энергию - запасіць сілу, энергію; накапливать материал – збіраць матэрыял; накапливать знания (набывать знания) набываць (прымнажаць) веды” (РБС-93. Т.2. С.124.128) і вытворныя назоўнікі з гэтым коранем маюць у беларускай мове іншакаранёвыя адпаведнікі: “Накопитель (о человеке) скнара, жмінда; Накопление 1. (действие) збіранне, запашанне, набыванне, прымнажэнне, намнажэнне, набіранне”. Толькі з тэрміналагічным значэннем слоўнікі падаюць тут усесаюзныя лексемы: “Накапліваць эк. накапліваць; накопленне эк. накапленне. (Тамсама). Адсюль, відаць, і пайшлі гуляць у недасведчаных аўтараў гэтыя ***накопліваць, накапліваць*** і ***накапленне*** ў розных стылях мовы.

(Працяг у наст. нумары.)

Рок за Беларусь, улады супраць рока

20 верасня ў памяшканні БНФ адбылася прэсканферэнцыя Маладога Фронта. Падчас гэтай імпрэзы старшыня Павел Северынец адказваў на пытанні прысутных, а таксама распавёў пра дзейнасць і планы ачоленайай ім арганізацыі. Некаторыя фрагменты прэсканферэнцыі могуць быць цікавымі для чытачоў "Нашага слова".

Н.К. Раскажыце, калі ласка, пра структуры Маладога Фронта і іх дзейнасць.

-- Самы страшны вораг Беларусі – гэта цемра і бездухоўнасць, адзін з нашых прыярытэтаў -- гэта еўрапейская хрысціянская мараль. Малады Фронт – фронт пераменаў і адраджэння.

У Маладым Фронце існуюць сатэлітныя арганізацыі, такія, як асацыяцыя маладых прадпрымальнікаў, камп'ютаровае мастацтва, эўрапейскі шлях, беларускія маладыя кансерватары, беларуская музычная альтэрнатыва, маладое адраджэнне. З іх тром апошнім улады недаюць дазвол на рэгістрацыю.

Перад прысутнымі выступіў прадстаўнік маладых кансерватараў Андрэй Пятроў. Ён распавёў пра дзейнасць і планы гэтай арганізацыі, а таксама паведаміў, што з 30 верасня па 3 кастрычніка ў Беларусі будуць знаходзіцца кіраўнікі маладых кансерватараў з Вялікабрытаніі, Даніі, Ісландыі, Аўстраліі. Яны будуць праводзіць семінары, сустрэчы і інш.

Далей Павел Северынец распавёў, што ўжо з'явілася газета для новых беларусаў. Зараз яе можна ўбачыць на сайце Маладога Фронта http://www.visit.to/mfzont

Электронная пошта: mfront @ Visit.to

У бліжэйшы час плануецца яе з'яўлене ў друкаваным выглядзе.

Таксама прагучала інфармацыя, што Яўген Асінскі, які адседзеў 1,5 месяца на Валадарцы за ўдар міліцыянту пад зад, на выхадзе з турмы ўступіў у Малады Фронт.

У выступленні прадстаўніка Згуртавання беларускай моладзі "Эўрапейскі шлях" Аляксея Галіча прагучала інфармацыя пра рух у абарону архітэктурных помнікаў на "Нямізе". Адным з пядаўніх дзеянняў "Эўрапескага шляху" быў збор подпісаў вядомых людзей Беларусі пад зваротам у абарону архітэктурнай спадчыны Менска і надрукаванне яго ў сродках масавай інфармацыі.

Аляксей адзначыў, што асноўнай прычынай гэтага варварства з'яўляецца карумпаванасць улады. Відавочна, зазначыў Аляксей, што дазвол на знішчэнне помнікаў архітэктуры даваўся чыноўнікамі за хабар.

Н.К. Якія мэты планаванай Маладым Фронтам акцыі "Сусветны рок – за Беларусь"!

-- Толькі за тры летнія месяцы 1999 г. улады забаранілі ці сарвалі больш за 10 рок-канцэртаў на ўсёй Беларусі.

19 чэрвеня – рок-акцыя "Моладзь за Беларусь!", якую Малады Фронт і Беларуская Музычная Альтэрнатыва збіраліся правесці ў Менску, была блакаваная менскімі чыноўнікамі.

11 ліпеня – рок-канцэрт "Моладзь супраць фашызму" быў сарваны ўладамі на вачах у некалькі тысячаў гледачоў.

27 ліпеня – улады г. Маладэчна забаранілі правядзенне канцэрту, абвінаваціўшы моладзь у спробах арганізаваць беспарадкі (?!!).

28 ліпеня – забаронены канцэрт у Менску.

1 жніўня – чарговая забарона правесці рок-канцэрт у сталічным парку 50-годдзя Кастрычніка.

27 жніўня, калі дазвол на правядзеньне мерапрыемства ўсё-такі ўдалося атрымаць у маладэчанскім гарвыканкаме, падчас канцэрту міліцыя распачала масавае паляванне на моладзь, затрымлівала музыкантаў, і ўрэшце, арыштавала арганізатараў.

За апошні год былі беспадстаўна забароненыя ці сарваныя рок-канцэрты ў Горадні, Лідзе і Маладэчне (па некалькі разоў), а таксама ў Бярэсці, Наваполацку, Нясвіжы, Слуцку Магілёве. Беларускі рок не пускаюць на радыё і цэнзуруюць у эфіры TV. Улады закрываюць незалежныя радыёстанцыі (FM101.2, "Беларуская маладзёжная"), музычныя праекты ("Легіён") і рок-клубы ("Рэзервацыя"); у самым цэнтры сталіцы на нефармальную моладзь праводзяцца самыя сапраўдныя аблавы.

Нянавісць дыктатуры супраць беларускага року, супраць беларускай моладзі, супраць усяго беларускага і еўрапейскага прымае характар расправы. У сувязі з гэтым МАЛАДЫ ФРОНТ распачынае міжнародную кампанію.. "СУСВЕТНЫ РОК – ЗА БЕЛАРУСЬ !"

Мы звернемся да найвядомейшых рок-гуртоў свету, такіх як **Metallica, U-2, Rollinq Stones, Pink Floyd,Off sprind** і іншых з заклікам: падтрымайце Беларусь ! Падтрымайце Свабоду! Падтрымайце РОК!

Кожнае слова вашае падтрымкі, кожны ваш зварот ці заява – гэта ўдар па аўтарытарным рэжыме, гэта крок да чаканае волі, да сапраўднае Беларусі.

Слова ўзяў саліст НРМ Лявон Вольскі, ён адзначыў: " За мяжой мы зараз выступаем больш, чым на радзіме, гэта абсалютна ненармальнае становішча. Калі нам дапаможа сусветная грамадскасць, чыноўнікам будзе цяжэй нам адмаўляць".

Н.К. Пры звароце да сусветнай супольнасці ці будзеце вы завастраць увагу на пытаннях дыскрымінацыі беларускай мовы.

-- Пытанні мовы заўсёды былі адным з нашых прыярытэтных напрамкаў. Мы не толькі будзем ставіць гэта пытанне, але пастараемся паказаць беларускую мову і што за яе варта змагацца.

Алесь Гурыновіч.

Патрабуецца падтрымка

Непалітычная грамадская арганізацыя Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны выступае ў абарону роднай мовы і нацыянальнай культуры, з'яўляецца паслядоўным прапагандыстам усяго беларускага. ТБМ дапамагае бацькам абараніць сваё права выхоўваць і навучаць дзяцей у беларускамоўных садках і школах, дамагаецца адкрыцця Беларускага нацыянальнага універсітэта, стварае і рэалізуе моладзевыя культурна-асветніцкія праграмы, выдае газету "Наша слова".

Падтрымка ТБМ – справа гонару кожнага свядомага грамадзяніна Беларусі.

Наш разліковы рахунак **№ 3015212330014** у Гардырэкцыі Белбізнэсбанка, код **764**.

Прыватныя асобы могуць пералічыць грошы праз любое аддзяленне ашчадбанка "Беларусбанк" з прыпіскай: ***ахвяраванні на дзейнасць ТБМ***.

Сакратарыят ТБМ.

Кастрычніцкі каляндар

2.10. 180 гадоў са дня нараджэння **Аляксандра Незабытоўскага** (1819 –1849), беларускага і польскага пісьменніка, філосафа, гісторыка.

11.10. 90 гадоў з дня нараджэння **Зінаіды Бандарынай**, беларускай пісьменніцы.

Нарадзілася ў Горадні. Выдала аповесць "Шуміць тайга (часопіс "Маладняк", 1929), Ой, рана на Івана" (1956), зборнік апавяданняў для дзяцей "Лясныя госці" (1960).

Памерла 16.04. 1959г.

13.10.99г. 100 гадоў з дня нараджэння **М.І. Жыркевіча** (1899-1984), педагога, аўтара школьных падручнікаў на беларускай мове.

14.10 99г. 100 гадоў з дня нараджэння **А. Бабарэкі** (1899 – 1938), беларускага пісьменніка і крытыка.

23.10.99г. 165 гадоў з дня нараджэння (1934) **Яна Ваньковіча**, аднаго з кіраўнікоў вызвольнага паўстання 1863-1864гг.

25 10.99г. 115 гадоў з дня нараджэння (1884г.) **Францішка Грышевіча**, беларускага грамадска-рэлігійнага дзеяча, кіраўніка Гарадзенскага гуртка беларускай моладзі.

30.10.99г. 420 гадоў з дня надання (1579) езуіцкаму калегіўму ў Вільні сатуса Акадэміі (Віленскі універсітэт).

30.10 Дзень палітзняволеных (Дзень памяці ўсіх ахвяр рэпрэсій).

Адам Бабарэка

(да стагоддзя з дня нараджэння)

Адам Антонавіч Бабарэка нарадзіўся напрыканцы дзевятнаццатага стагоддзя на вялікае праваслаўнае свята Пакровы: 14 кастрычніка 1899 года ў вёсцы Слабада – Кучынка Капыльскага раёна на Меншчыне, у сям'і беззямельных сялян. Жылося цяжка, ды неўзабаве памёр бацька ад сухотаў.

Адам быў хлопец здольны, вучыўся добра і, як сірату, яго прынялі ў Слуцкую бурсу. А ў 1918-м годзе закончыў Менскую духоўную семінарыю ды распачаў настаўнічаць на Случчыне.

У часы так званай белапольскай акупацыі ўдзельнічаў у падпольнай барацьбе, за што ў 1920 годзе трапіў у астрог. Па ўспамінах яго вучня Станіслава Шушкевіча, Бабарэку ў турме катавалі. Пасля прыхода бальшавікоў працаваў на Случчыне настаўнікам, быў членам рэўкома Пукаўскай воласці ды загадваў валасным аддзелам народнай асветы. У гэты час арганізаваў гурткі вясковай моладзі, наладжваў літаратурныя вечарыны, аматарскія спектаклі. У 1921-22-г. служыў у войску. З 1922 па 1927 год вучыўся на этнолага-лінгвістычным аддзяленні педфака БДУ. Адначасова з вучобаю працаваў у рэдакцыі газеты "Савецкая Беларусь", выкладаў беларускую мову і літаратуру ў менскіх школах. У 1923 годзе выступіў адным з заснавальнікаў літаратурнага аб'яднання "Маладняк". У 1925 годзе захварэў на сухоты і лячыўся ў Крыме. Пасля ўтварэння ў 1926 годзе "Узвышша" становіцца яго сакратаром. З 1926 па 1929 год працуе ў камуністычным універсітэце Беларусі выкладчыкам беларускай мовы і літаратуры. З 1928 года – асістэнт кафедры беларускай літаратуры БДУ.

Літаратурнай працай распачаў Адам Бабарэка займацца рана. Ужо з 1919 года друкаваў вершы і апавяданні. У 1925 годзе выдаў кнігу "Апавяданні". Але больш ён вядомы як крытык. У 20-я гады яго называлі беларускім Бялінскім. Пазней ужо Якуб Колас гаварыў, што Бабарэка чужых думак не пераказваў, свае меў. У сваіх артыкулах ён распрацаваў пытанні літаратуразнаўства і эстэтыкі, даследаваў літаратурны працэс. Яго працы змяшчаліся ў часопісах "Маладняк", "Узвышша", "Чырвоны сейбіт", "Радавая рунь" ды іншых. Ён даследаваў творчасці Я.Коласа, М.Багдановіча, К.Чорнага, У.Дубоўкі, М. Чарота, З.Бядулі і іншых беларускіх пісьменнікаў. Выступаў пад псеўданімамі Адам Чырвоны, Якім Каліна.

Сталінскія рэпрэсіі не абмінулі і яго. У 1930 годзе быў арыштаваны па стандартнаму абвінавачванню. Год правёў у менскай турме. У 1934 годзе быў высланы на Вятчыну. З 1934 ужо жыве ў Вятцы і працуе бухгалтарам. У 1937 годзе зноў арыштаваны і ўжо засуджаны на 10 гадоў лагера. Памёр у лагернай бальніцы 10 кастрычніка 1938 года.

Язэп Палубятка.

Альма Матар Вялікага Княства

(450-я ўгодкі Віленскага універсітэта)

Напэўна першапачатковую дату ўзнікнення гэтае навучальнае ўстановы ў яе першапачатковым выглядзе ўжо дакладна не ўстановіць ніхто. Бясспрэчна, вядома толькі вось што: 30 кастрычніка 1579 года езуіцкі калегіум у Вільні афіцыйна набыў статус Акадэміі.

Тут неабходна зазначыць, што гісторыя Віленскага універсітэта, гэтай старэйшай навучальнай установы на абшарах Вялікага княства Літоўскага, мае самае непасрэднае дачыненне да гісторыі нашага краю, цесна звязаны гісторыяй развіцця яго навукі і культуры. Многія тысячы беларускіх хлопцаў набылі тут выдатную адукацыю. Нягледзячы на тое, што і надалей за Акадэміяй працягвалі апекавацца езуіты, свецкія навукі тут выкладаліся на высокім узроўні. Тут жа разам з класічнымі і замежнымі мовамі выкладалася беларуская. Як дзяржаўныя людзі Княства так і знакамітыя магнацкія ды шляхецкія роды ведалі значнасць навукі і таму на працягу шэрагу стагоддзяў аказвалі гэтай навучальнай установе рознабаковую дапамогу. Сапегі і Радзівілы, Валовічы і Агінскія, Тызенгаўзы і Храптовічы выдаткавалі ўласныя грошы, перадавалі бібліятэкі, запрашалі да універсітэта вядомых вучоных. Вось толькі адзін прыклад. Знакамітая Віленская абсерваторыя была заснавана ў 50-я гады ХУІІІ стагоддзя тутэйшым вучоным – астраномам, пазней рэктарам універсітэта Марцінам Пачобутам-Адляніцкім на сродкі Эльжбеты Пузінай з роду Агінскіх.

У 1771 годзе ствараецца Адукацыйная камісія і Акадэмія атрымлівае назву Галоўнай школы Вялікага княства Літоўскага. Яе куратарам становіцца вядомы беларускі грамадскі і палітычны дзеяч, мецэнат Іахім Храптовіч. У 1803 годзе Галоўная школа стала універсітэтам і цэнтрам Віленскай навучальнай акругі. Акруга тая аб'ядноўвала школы на тэрыторыі ўсёй Беларусі. Гэта давала магчымасць юнакам, што закончылі гімназіі ды школы ў розных губернях, працягваць вучобу ў гэтай навучальнай установе, што тады была адзіная гэтага кшталту ў нашым краі. Прыкладам, у 20-ыя гады XIX стагоддзя студэнты беларускіх губерніяў складалі 80 працэнтаў ад іх агульнай колькасці.

У сценах гэтай навучальнай установы набывалі веды такія знакамітасці як Адам Міцкевіч, Восіп Кавалеўскі, Ігнат Дамейка, Тамаш Зан, Аляксандр Ходзька і іншыя.

Язэп Палубятка.

№ 41(426) 13 КАСТРЫЧНІКА 1999 г. Наша слова

БЕЛАРУСКАЯ МОВА ЯК ФАКТАР ЯДНАННЯ НАРОДАЎ, ЯКІЯ ЖЫВУЦЬ НА БЕЛАРУСІ

Варшаўскі кангрэс

20 – 25 верасня 1999 года ў Варшаве ў будынку Варшаўскага універсітэта адбыўся II еўрапейскі Кангрэс дыялогу і універсалізму, які арганізаваў Інстытут філасофіі Варшаўскага універсітэта.

Асноўнымі мэтамі Кангрэсу было вызначэнне агульных рысаў універсалізму ў Еўропе і свеце якія выцякаюць з развіцця філасофіі, навукі, гаспадаркі, тэхнікі і культуры, а таксама вызначэнне канкрэтнай гістарычнай, палітычнай і эканамічнай сітуацыі, што склалася ў апошнія дзесяць год у Цэнтральна-Усходняй Еўропе. Вялікую ўвагу Кангрэс звярнуў і на сітуацыю ў сферы адукацыі ў гэтым рэгіёне Еўропы.

На Кангрэсе былі прадстаўлены дэлегацыі з розных краін Еўропы, Амерыкі, Азіі і Аўстраліі.

З Беларусі прысутнічалі прадстаўнікі з Менску, Горадні і Берасця. Уся беларуская дэлегацыя з Менску, а гэта доктар навук, прафесар Юрась Хадыка, кандыдаты гістарычных навук Валянцін Голубеў і Алег Трусаў, кандыдаты філалагічных навук Любоў Уладыкоўская-Канаплянік і Язэп Янушкевіч атрымалі магчымасць выступіць на гэтым вельмі прэзэнтатыўным кангрэсе па-беларуску. (Працоўнымі мовамі кангрэса былі англійская, польская і расейская), зыходзячы з той сітуацыі, што зараз склалася на Беларусі з дзяржаўнай беларускай мовай.

Алег Трусаў.

Ад рэдакцыі: Мы прапануем да ўвагі чытачоў "Нашага слова" даклад старшыні ТБМ імя Ф.Скарыны Алега Трусава, які прагучаў на Кангрэсе.

Вытокі беларускай мовы сягаюць у дахрысціянскі перыяд. Упершыню славяне масава з`явіліся на тэрыторыі сучаснай Беларусі ў УІІ – УІІІ ст.ст. Спачатку гэта былі крывічы і дрыговічы, а потым у УІІІ – ІХ стст. да іх далучыліся радзімічы і ў невялікай колькасці валыняне. У гэты час ішлі цесныя кантакты з мясцовым балцкім насельніцтвам, у выніку якога і стварыўся новы еўрапейскі этнас са сваёй мовай і самабытнай культурай.

Паколькі славяне мелі больш высокую культуру, чым мясцовыя насельнікі, і іх было шмат, у протабеларускай мове стаў пераважаць усходне-славянскі элемент у яго мясцовай крывіцкай афарбоўцы. І гэта не дзіўна, бо славянскі саюз крывічаў быў самым моцным, і ў Х-ХІ стст. крывічы спачатку стварылі дзве вялікія дзяржавы – Полацкую і Смаленскую землі. Крыху пазней крывічы адыгралі асноўную ролю і ў стварэнні Пскоўскай рэспублікі, якая паступова набыла сваю самастойнасць ад Ноўгарада.

Вялікі ўплыў на беларускую мову, яе ўзнікненне і фармаванне зрабіла хрысціянства, што прыйшло на Беларусь з Візантыі праз Кіеў напрыканцы Х ст.

З гэтых трох крывіцкіх дзяржаў самай уплывовай доўгі час была Полацкая зямля, якая займала тэрыторыю, адпаведную тагачасным Баварыі ці Партугаліі.

Менавіта ў Полацку паўстала першая на нашай зямлі епіскапія і быў збудаваны ў сярэдзіне ХІ ст. першы велічны мураваны храм – славутая Полацкая Сафія. Гэта быў не толькі галоўны храм у краіне, але і першая бібліятэка, месца, дзе зарадзілася старабеларуская літаратура з яе першым узорам – Полацкім летапісам. *(Даследчыкі бачылі яго ў апошні раз у ХУІІІ ст.).*

Сярод тагачасных насельнікаў Беларусі славян і балтаў пашыраецца разам з хрысціянствам і пісьмовасць на аснове "кірыліцы", якая легла ў аснову сённяшняга беларускага алфавіту.

Неўзабаве эстафету Полацка падхапіў старажытны Тураў, дзе склалася свая пісьмовая традыцыя, а потым і Смаленск у канцы Х-ХІ ст. ст. Хвалі ўсходнеславянскай каланізацыі з розных бакоў захліснулі Панямонне, а пасля рэгіён пазнейшай этнаграфічнай Беларусі, дзе кампактна жылі розныя балцкія плямёны. У канцы Х – пачатку ХІ стст. узнікаюць тут гарады Горадня (Гродна), Услонім (Слонім), Навагародак (Навагрудак) і Ваўкавыеск (Ваўкавыск). Крыху пазней на поўдні будуецца Бярэсце (Брэст), а на паўночным захадзе ў ХІ-ХІІ стст. крывічы заснавалі"Крывіч-горад", альбо "Крывы- горад", які пазней атрымаў назоў – Вільня.

У ХІІ ст. на Беларусі плёнца працавалі два вялікія ўсходнеславянскія асветнікі – Еўфрасіння Полацкая і Кірыл Тураўскі, працягваючы традыцыі Кірылы і Мефодзія, першых агульнаславянскіх асветнікаў. На падмурку створанага імі кірылічнага алфавіта і стараславянскай царкоўнай мовы і ўзнікла старабеларуская мова, якая ўжо на той час мела такія ўласцівыя ёй асаблівасці, як "дзеканне" і "цеканне".

У другой палове ХІІ ст. з летапісаў паступова знікаюць згадкі пра былых крывічаў, дрыгавічоў і радзімічаў, і мы ўжо маем справу з прабеларускім насельніцтвам, якое спавядала хрысціянскую (з сярэдзіны ХІ ст. -праваслаўную) веру і займела сваю літаратурную мову.

Адначасова ў вялікіх беларускіх гарадах будуюцца прыгожыя мураваныя і драўляныя храмы, узнікаюць мужчынскія і жаночыя манастыры, пры якіх працуюць ужо школы і ствараюцца рукапісныя кнігі, напісаныя на пергаменце. Умелі нашыя продкі пісаць і на бяросце. Пра гэта сведчаць берасцяныя граматы з Віцебска, Мсціслава і Смаленска.

Старабеларускую мову засвойваюць і карыстаюцца ёю не толькі мясцовыя балты, сярод якіх вылучаюцца латгалы – даннікі Полацка, але і замежныя гандляры. Пачынаючы з ХІІІ ст. Беларусь трапляе ў зону дзейнасці Ганзейскага гандлёвага саюзу, прадстаўнікі якога мелі ў пачатку ХІІІ ст. у Полацку свой мураваны храм Святога Пятра, а ў Смаленску – круглую бажніцу – ратонду, складзеную са старажытнай цэглы – плінфы.

У другой палове ХІІ пачатку ХІІІ ст. бурна развіваецца Смаленская зямля. Вучылі грамаце тут як у манастырах, так і пры княжацкім двары. Летапісцы паведамляюць нам пра адукаванасць кіеўскага мітрапаліта Клімента (разам са Смаленскім) і смаленскіх святароў Рыгора і Фамы. Смаленскі князь Раман стварыў у горадзе спецыяльныя вучэльні, дзе выкладалі настаўнікі з Візантыі і Заходняй Еўропы. Утрымліваліся гэтыя ўстановы за кошт княжацкай казны. Адным з самых вядомых тагачасных кніжнікаў сярод усходніх славян быў манах Аўрамій.

У сярэдзіне ХІІІ ст. беларускія землі, якія амаль не зведалі манголa-татарскай навалы, захавалі сваю высокую культуру і мову, што неўзабаве запанавалі ў новай беларуска-літоўскай дзяржаве – Вялікім Княстве Літоўскім. Новая сталіца Беларусі ХІІІ ст. горад Наваградак быў адным з самых багатых і культурных гарадоў усходняй Еўропы. Пры спрыянні вялікіх князёў літоўскіх пашырылася беларуская мова, пісьменства і праваслаўе. Так, напрыклад, адзін з вялікіх князёў літоўскіх Войшалк заснаваў у ваколіцах Наваградка славуты Лаўрышаўскі манастыр.

У другой палове ХІІІ і ХІУ стст. на тэрыторыі Еўропы існавалі дзве краіны, дзе старабеларуская мова была дзяржаўнай. Гэта – Вялікае Княства Літоўскае і Вялікае Княства Смаленскае.

У ВКЛ, дзе з ХІУ ст. сталіцай стаў горад Вільня, старабеларуская мова стала не толькі дзяржаўнай, але паступова, разам з латынню і верхненямецкай – мовай міждзяржаўных зносін, якую ў дыпламатычнай перапісцы выкарыстоўвалі і іншыя суседнія краіны, напрыклад, княства Валахія (сённяшняя Малдова).

З ХІУ па ХУІ ст.ст. старабеларуская мова была мовай міжнацыянальных зносін не толькі розных плямянных насельнікаў Вільні (беларусы, літоўцы, яўрэі, немцы, а пазней і палякі), але і мовай вялікакняскага двара.

У гэты час па запрашэнні князя Вітаўта і яго паслядоўнікаў на Беларусь масава перасяляюцца яўрэі і татары.

Яўрэі, якія перасяляліся ў ВКЛ пераважна з тэрыторыі Германіі, размаўлялі паміж сабой на мове ідзіш, вельмі блізкай да нямецкай. Аднак на працягу ўсяго свайго існавання, да пачатку Вялікай Айчыннай вайны 1941 г., усе мясцовыя яўрэі цудоўна валодалі беларускай мовай, а некаторыя з іх, напрыклад, Самуіл Плаўнік (Змітрок Бядуля) нават сталі класікамі беларускай літаратуры.

Беларускія татары, якія ў асноўным бралі ў жонкі беларускіх дзяўчат і жанчын, наогул у ХУІ ст. страцілі сваю мову і перайшлі цалкам на беларускую, але захавалі пры гэтым сваю рэлігію – іслам. Свае святыя кнігі "Аль-Кітабы" яны сталі пісаць па-беларуску, але арабскімі літарамі, што дазволіла навукоўцам дакладна сцвярджаць аб наяўнасці ў беларускай мове ХУІ-ХУІІ стст. гукаў "Дз" і "Дж", для перадачы якіх на пісьме ў арабскай мове існуюць спецыяльныя літары.

Добра ведалі беларускую мову і насельнікі Аўкштайціі і Жмудзі, дзе яна была дзяржаўнай, мовай перапіскі, суда і вайсковай справы.

У ХУІ-ХУІІ стст. у сталіцы ВКЛ Вільні існаваў цэлы "Нямецкі квартал", жыхары якога заўжды ў штодзённым побыце карысталіся ў гутарцы з мясцовымі жыхарамі беларускай мовай.

Дасягнула свайго росквіту старабеларуская мова ў гэтыя часы і на тэрыторыі Смаленшчыны. У першай трэці ХІУ ст. тут ствараецца Аршанскае Евангелле. Прыканцы ХІУ ст. у Смаленску Лука Смалянін напісаў Псалтыр, рукапісную кнігу, аздобленую 175 малюнкамі-мініяцюрамі. Да нас дайшлі таксама апісанні вандровак смаленскіх манахаў і святароў канца ХІУ ст. у Палесціну і Візантыю.

У ХУ ст. Смаленская дзяржавав ўвайшла ў склад ВКЛ і Смаленск стаў адным з самых значных цэнтраў беларускага летапісання. У канцы ХУ ст. пры двары смаленскіх епіскапаў манах Аўраамка склаў велізарны летапісны зборнік (450 старонак), які пазней атрымаў назву "Летапіс Аўраамкі". Аднак найвыбітнейшым шэдэўрам смаленкіх летапісцаў ХУ ст. з'яўляецца славуты Радзівілаўскі летапіс, аздоблены больш чым 600 цудоўнымі малюнкамі.

Да канца ХУ ст. працэс фармавання тэрыторыі беларускага этнасу, яго мовы і культуры канчаткова завяршыўся. З таго часу паходзяць несмяротныя творы Франціцшка Скарыны. У 1588 г. Леў Сапега ў Статуце ВКЛ афіцыйна абвясціў беларускую мову дзяржаўнай. Беларусы маглі ганарыцца, што яны ***"не обчим яким языком, але своим власным права списания мають".***

Апошні росквіт беларускай мовы, як сродку міжнацыянальных зносін, у перыяд сярэднявечча назіраецца ў першай палове ХУІІ ст. Па-беларуску гавораць горад і мястэчка (шматлікія гандляры і рамеснікі), пішуцца магістрацкія кнігі і службовыя паперы. Па-беларуску працуе ў штодзённай практыцы і беларуская ўніяцкая царква, якая паўстала ў 1596 годзе.

Аглушальны ўдар беларускай мове і культуры наносіць жахлівая вайна з Маскоўскай дзяржавай (1654-1667 гадоў), калі фізічна знішчаецца або вывозіцца ў рускі палон беларуская інтэлігенцыя, духавенства, шляхта і шматлікія рамеснікі, якія добра ўмелі дагэтуль чытаць і пісаць. Ацалелае неадукаванае сялянства ўжо не змагло захаваць літаратурную мову і дзяржаўнай мовай ВКЛ пасля 1696 года паступова становіцца польская.

Пасля захопу беларускіх земляў Расіяй, асабліва пасля задушэння паўстанняў 1830-1831г.г. і 1863-1864 г.г. паланізацыя на Беларусі змяняецца татальнай русіфікацыяй, і беларуская мова ў яе літаратурнай форме практычна да 1905 г. знаходзіцца пад забаронай.

Новая хваля адраджэння, стварэння і развіцця новабеларускай мовы і літаратуры прыпадае на канец ХІХ і ХХ стст. і працягваецца да нашых дзён, нягледзячы на шматлікія войны, рэвалюцыі, рэпрэсіі і надзелы этнічнай беларускай тэрыторыі на кавалкі паміж суседнімі краінамі.

У 1989 г паўстала грамадская арганізацыя "Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны", якая аб'яднала грамадзян Беларусі і іншых краін свету розных нацыянальнасцяў, палітычных поглядаў і веравызнанняў у адзіныя шэрагі змагароў за захаванне і адраджэнне беларускай мовы як дзяржаўнай на Беларусі.

Таварыства беларускай мовы імя Ф.Скарыны ўтварылася ў 1989 годзе як рэспубліканская грамадская арганізацыя.

Найвышэйшай мэтай стварэння і сэнсам дзейнасці Таварыства з'яўляецца аднаўленне ў грамадстве стаўлення да роднай мовы як да нацыянальнай святыні, адраджэнне на яе аснове гістарычнай памяці, традыцыйнай культуры нашага народа і пабудова на нацыянальным грунце дэмакратычнага грамадства.

Ініцыятарамі стварэння ТБМ выступілі: Саюз пісьменнікаў Беларусі, Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН РБ, Інстытут літаратуры імя Янкі Купалы НАН РБ, Беларускі фонд культуры, Дзяржаўны камітэт Рэспублікі Беларусь па друку, Таварыства "Радзіма", Беларускае таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі, Нацыянальная дзяржаўная тэлерадыёкампанія Рэспублікі Беларусь.

На працягу сямі гадоў Таварыства ўзначальваў Народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч. У 1997 годзе старшынёй ТБМ абраны паэт Генадзь Бураўкін. 17 красавіка 1999 года УІ з'езд абраў старшынёй Алега Трусава.

Структуры ТБМ працуюць ў 62 населеных пунктах Беларусі, а таксама ў Маскве, Іркуцку, Вільні, Пецярбурзе, Рызе. На 20 ліпеня 1999 года ТБМ налічвае 4322 актыўных сяброў і каля 10000 прыхільнікаў. Асноўнай крыніцай фінансавання арганізацыі з'яўляюцца сяброўскія складкі ўдзельнікаў ТБМ і дабраахвотныя ахвяраванні яго прыхільнікаў.

Сябрамі Рэспубліканскай рады ТБМ у свой час з'ўляліся: Максім Танк, Барыс Сачанка, Фёдар Янкоўскі. Актыўна працавалі ў ТБМ Васіль Быкаў, Янка Брыль, Міхаіл Дзямчук, Анатоль Бутэвіч, Тамара Саўчук, Яўген Вайтовіч, Зянон Пазьняк, Юры Хадыка, Алег Лойка, Адам Мальдзіс, Артур Вольскі, Анатоль Клышка, Вячаслаў Адамчык. Сёння ў складзе Рэспубліканскай рады вядомыя дзеячы навукі , мастацтва і культуры: Генадзь Бураўкін, Ніл Гілевіч, Генадзь Цыхун, Радзі Гарэцкі, Васіль Зуёнак, Вольга Іпатава, Уладзімір Арлоў, Валянціна Аксак, Леанід Лыч і іншыя.

(Заканчэнне на 6-ай старонцы.)

Упершыню ў беларускім друку

Беларускі сантымент Чэслава Сэнюха

На філалагічным факультэце Белдзяржуніверсітэта адбылася сустрэча з польскім перакладчыкам беларускай літаратуры Чэславам Сэнюхам. Спадар Сэнюх нарадзіўся ў 1930 годзе ў Любчы, там жа скончыў беларускую сямігодку. У 1945 годзе вярнуўся з маці і сястрою ў Беласток, які на той момант зноў стаў польскім. На рашэнне пакінуць БССР (СССР) паўплывала тое, што ягоны бацька Станіслаў вясною 1941 года памёр у лагеры пад Новасібірскам. Вучыўся Чэслаў Сенюх у беластоцкім ліцэі імя Зыгмунта Аўгуста, а потым займаўся русістыкаю ў Варшаўскім універсітэце. Працаваў на Польскім радыё дыктарам і рэдактарам, у Польскай рэдакцыі Радыё Масква, на Польскай Студыі дакументальных фільмаў, СІС, ПАІ-Прэс. Апошнія месяцы працы (1988-1989) – галоўны рэдактар квартальніка "Tlumacz" пры Згуртаванні польскіх перакладчыкаў.

Чэслаў Сэнюх пераклаў творы Янкі Купалы, Янкі Брыля, Васіля Быкава, Алеся Адамовіча, Сяргея Законнікава, маладых беларускіх паэтаў і празаікаў.

Зараз сп. Сэнюх працуе над перакладам "Новай зямлі" Якуба Коласа. На ягоную думку, у культурна-гістарычным сэнсе Коласава паэма--твор не менш значны, чым "Пан Тадэвуш" Адама Міцкевіча. Пе ракладчык называе сваю працу цяжкаю, але ўдзячнаю. Чэслаў Сэнюх ужо аддаў паэме восем гадоў свайго жыцця і лічыць, што гэта няшмат – бо аўтар пісаў "Новую зямлю" трынаццаць год. Можна толькі шкадаваць, што ў Польшчы дагэтуль не было перакладу гэтага класічнага твора беларускай літаратуры. Бо знаёмства з "Новай зямлёю" можа разбурыць стэрэатыпныя погляды на беларусаў, якія існуюць у польскім грамадстве. Паэма сцвярджае, што беларус – не найміт на панскім падворку, не "калхознік" – як усе нармальныя людзі ён хоча быць гаспадаром сваёй зямлі і свайго лёсу. На думку сп.Сэнюха паэма вельмі актуальная і для сённяшняй Беларусі. Дзякуй Богу, ужо нарадзілася пакаленне беларусаў, якія не дадуць забраць у сябе Беларусь. Спадар Сэнюх прачытаў прысутным свае пераклады вершаў Наталлі Арсеньевай ("Магутны Божа"), Якуба Коласа ("Новая зямля"), Славаміра Адамовіча ("На дзень утварэння арганізацыі "Правы рэвапц"). На думку прысутных беларускіх літаратараў, пераклады надзвычай удалыя.

У 1980 годзе Чэслаў Сэнюх пераклаў і вельмі чытэльную ў нас кнігу Уладзіміра Караткевіча "Хрыстос прызямліўся ў Гародні". Два выдавецтвы браліся выпусціць пераклад у свет, але па розных прычынах не здолелі. Малаверагодна, што пераклад пабачыць свет і ў бліжэйшы час. Бо пры ўсім дэмакратызме польскага грамадства і свабодзе друку іранічнае стаўленне да рэлігіі (прынамсі, да пэўных яе праяў) не ўхваляецца...

Спадара Сэнюха запыталі, наколькі цікава для польскага грамадства тое, што ён робіць? Ці гэта толькі для шчыльнага кола інтэлектуалаў? Пры камуністах польскае культурнае жыццё было перанасычана "ўсходнімі" (савецкімі) рэаліямі, таму сёння палякі псіхалагічна зарыентаваныя ў супрацьлеглы бок, на Захад, - адказаў ён. – Трэба шмат працаваць каб аднавіць усходні вектар.

П.В.

"Пагоня" і "Магутны Божа" добра гучаць і па-польску

Нядаўна вядомы польскі перакладчык беларускай літаратуры Чэслаў Сэнюх зрабіў пераклады вядомых усім беларускіх вершаў: "Пагоні" Максіма Багдановіча, "Магутны Божа" Наталлі Арсенняваі " На 20-е ліпеня" Уладзіміра Някляева і ласкава прапанаваў іх для нашай газеты.

Спадар Сэнюх нарадзіўся ў 1930 годзе ў мястэчку Любча, каля Навагрудка, дзе скончыў беларускую сямігодку. Ягоны бацька Станіслаў пасля 17 верасня 1939 года быў рэпрэсаваны і сканаў вясною 1941 года ў сібірскім Гулагу.

У 1945 годзе сям'я Сэнюхаў пераязджае ў Беласток, дзе і застаецца на сталае жыццё. Пан Чэслаў скончыў беластоцкі ліцэй, а потым і Варшаўскі універсітэт. Працаваў на польскім радыё і тэлебачанні, супрацоўнічаў з рознымі газетамі і часопісамі.

Чэслаў Сэнюх перакладаў творы Янкі Купалы, Янкі Брыля, Васіля Быкава, Алеся Адамовіча, Уладзіміра Караткевіча, Уладзіміра Арлова, творы розных маладых беларускіх паэтаў і празаікаў. Восем апошніх год свайго жыцця спадар Сэнюх перакладае "Новую Зямлю" Якуба Коласа. Зараз гэтая праца паступова падыходзіць да завяршэння.

Мы спадзяемся, што чытачы "Нашага слова" змогуць ацаніць вартасць прапанаваных ім перакладаў і просім прабачэння за адсутнасць на кампутарах рэдакцыі польскага шрыфту з-за чаго спецыфічныя польскія літары даюцца звычайнай лацінкай.

Алег Трусаў.

Зянон Пазьняк і Чэслаў Сэнюх у Варшаўскім універсітэце, 1998 год

Natalla Arsienniewa

MODLITWA

Wszechmocny Boze! O Panie swiatów,
Słonc przeogromnych i małych serc!
Osłoń Białorus cicha w bławatkach,
Opromień chwała swych ziemskich twierdz!

Daj plon nam w pracy codziennej szarej
Na chled powszedni, na ojców kraj.
Szacunek, siłę i wielkosć wiary
W prawdę i w przyszlosć nasza nam daj!

Daj plennosć polom i zytnim niwom,
Spraw nad omlotem dostatku cud.
Uczyń swobodna, uczyń szczęsliwa
Krainę nasza, caly nasz lud!

МАГУТНЫ БОЖА

Магутны Божа! Уладар сусьветаў,
Вялікіх сонцаў і сэрц малых,
Над Беларусяй, ціхай і ветлай,
Рассып прамяньні свае хвалы.

Дай спор у працы, штодзённай, шэрай.
На лусту хлеба, на родны край.
Павагу, сілу і веліч веры
У нашу праўду, у прышласьць дай.

Дай ўрадлівасьць жытнёвым нівам,
Учынкам нашым пашлі ўмалот.
Зрабі свабоднай, зрабі шчасьлівай
Краіну нашу і наш народ!

Uladzimir Niaklajeu

Na 20 Lipca 1999 r.

Lud moze stracić nagle wzrok
Nie z własnej winy.
Lecz Bóg rozliczy kazdy krok
Za skon Ojczyzny.

Rychło wam w oczy sadu czas
Zajrzy surowo.
By dzieci nie przeklęły was –
Zwróćcie nam mowę.

Koniec – poczatku budzi gniew
I protest wzmaga.
By w zyłach nie zawrzata krew –
Zwroccie nam flagę.

Te dobra, coscie nam zadrali
Wladza złowroga,
Pal licho! Lud nasz nowe sprawi –
Zwróćcie nam Pogoń.

Dris kazdy z nas przez gniew, przez złosć
Pomysleć musi,
Czy przyjmie ziemia jego kosć
Na Białorusi.

Przelozyl Czeslaw Seniuch

На 20 ліпеня 1999 года

Народу можа засціць зрок
Без дай прычыны.
Ды бачыць Божа кожны крок
На звод Айчыны.

У вочы вам адплаты час
Зірне сурова.
Каб дзеці апраўдалі вас –
Вярніце мову.

Няма пачаткаў і канцоў,
Усё – працяг.
Каб не ўскіпела ў жылах кроў –
Вярніце сцяг.

Улады сверб, што вас скубе,
І славы сверб –
Пакіньце ўсё сваё сабе,
Вярніце герб.

Дальбог, пра гэта не са зла
Малюся ў скрусе,
А каб зямля вас прыняла
На Беларусі.

Уладзімір Някляеў.

Maksim Bahdanowicz

POGOŃ

Kiedy serce trwozliwie zadręcza,
Lęk o losy tej ziemi, tych chat,
Ostra Bramę wspominam najswiętsza
I rycerzy, co pędza jak wiatr.

Całe w pianie cwaluja ich konie,
Im nie straszne ni piekło, ni noc.
Starodawnej litewskiej Pogoni
Zadna zła nie powstrzyma juz moc.

Wieki plyna za wami, przed wami,
I ten weiaz nie kończacy się szlak...
Za kim gnacie tak, lsniac kolczugami,
Gdzie się skonczy ten pęd wasz i jak?

Bełorusi! A moze ci konni
Twoich synow scigaja przez swiat,
Bo zdazyli juz ciebie zapomnieć
Opuszczona w niewoli od lat?

Ach uderzcie w ich serca mieczami!
Nie pozwólcie obcymi się stać!
Niech im pamięć o domu nocami
Kaze tęsknić i cierpieć, i łkać.

Matko moja – Ojczyzno jedyna!
Lepiej nie zyć, niz stracić swój kraj.
Przebacz zdradę i przyjm swego syna
Albo umrzeć za ciebie mu daj!

Ciagle pędza i pędza te konie
I nie straszne im piekło ni noc.
Starodawnej litewskiej Pogoni
Zadna zła nie powstryma juz moc!

Przelozyl Czeslaw Seniuch.

ПАГОНЯ

Толькі ў сэрцы трывожным пачую
За краіну радзімую жах,
Успомню Вострую браму сьвятую
І ваякаў на грозных канях.

У белай пене праносяцца коні,
Рвуцца, мкнуцца і цяжка хрыпяць,
Старадаўняй Літоўскай Пагоні
Не разьбіць, не спыніць, не стрымаць.

У бязьмерную даль вы ляціце,
А за вамі, прад вамі гады,
Вы за кім у Пагоню сьпяшыце,
Дзе шляхі вашы йдуць і куды?

Мо яны, Беларусь, панясьліся
За тваімі дзяцьмі ўздагон,
Што забылі цябе, адракліся,
прадалі і аддалі ў палон.

Біце ў сэрцы іх, біце мячамі,
Не давайце чужынцам быць.
Хай пачуюць, як сэрца начамі
Аб радзімай старонцы баліць.

Маці родная, маці краіна,
Не ўсьцішыцца гэтакі боль.
Ты прабач, ты прымі свайго сына,
За цябе яму ўмерці дазволь.

Усё лятуць і лятуць твае коні,
Срэбнай збруяй далёка грымяць.
Старадаўняй Літоўскай Пагоні
Не разьбіць, не спыніць, не стрымаць.

БЕЛАРУСКАЯ МОВА ЯК ФАКТАР ЯДНАННЯ НАРОДАЎ, ЯКІЯ ЖЫВУЦЬ НА БЕЛАРУСІ

(Працяг са ст. 4)

За дзесяць гадоў арганізацыя правяла вялікую работу па адраджэнні беларускай мовы ў дзяржаўным, грамадскім і духоўным жыцці народа. ТБМ пры-няло ўдзел у падрыхтоўцы ў 1990 годзе Закона "Аб мовах у Беларускай ССР", арганізацыю кантролю за выкананнем Закона, у стварэнні "Дзяржаўнай праграмы развіцця беларускай мовы і іншых нацыянальных моў у Рэспубліцы Беларусь" (1991). 13 сяброў ТБМ былі абраныя дэпутатамі Вярхоўнага Савета XII склікання (1990-1996гг.), каля 100 – дэпутатамі мясцовых Саветаў.

Таварыствам выдадзена больш за 20 кніг мастацкай, навуковай, навукова-папулярнай, асветніцкай літаратуры: "Нарысы з гісторыі беларускага мастацтва" М.Шчакаціхіна, "Пачаткі роднае мовы" В. Раманцэвіч, "Геаграфія Беларусі" А.Смоліча, тэрміналагічныя слоўнікі па фізіцы, вышэйшай матэматыцы, заапаразіталогіі, бытаніцы і інш. З сакавіка 1990 года пачала выходзіць газета ТБМ "Наша слова". Апошнія два гады газета выходзіць толькі на грамадскіх пачатках за грошы грамадзян. Зараз наклад нашага штотыднёвіка 3500 асобнікаў.

Праведзены шэраг канферэнцый па праблемах беларускай мовы: "Мова нацыі – мова дзяржавы" (1990 г.), дзве Нацыянальныя канферэнцыі па праблемах беларускай тэрміналогіі, праведзеныя сумесна з Міністэрствам адукацыі (1994,1995 г.г.).

Пры ТБМ дзейнічае 9 камісій: арганізацыйна-прапагандысцкая, адукацыйная, тэрміналагічная, па культуры мовы і ўдасканаленні правапісу, па тапаніміцы і гістарычнай сімволіцы, па моўных скарбах, па зрокавым і гукавым афармленні жыццёвага асяроддзя, па сувязях за межамі краіны, выдавецкая.

У абарону беларускамоўнага навучання, у падтрымку стварэння Беларускага нацыянальнага універсітэта, а таксама ў падтрымку газеты "Наша Ніва", Беларускага гуманітарнага ліцэя ў Менску за два апошнія гады праведзена 23 пікеты і 3 мітынгі. Міністру адукацыі Васілю Стражаву перададзена 7.000 подпісаў з патрабаваннем адкрыцця ў Беларусі Беларускага нацыянальнага універсітэта. Збор подпісаў працягваецца, і на 19 ліпеня 1999 года сабрана яшчэ каля 4000 подпісаў. Створана ініцыятыўная група па распрацоўцы Палажэння аб дзейнасці і Статута Беларускага нацыянальнага універсітэта.

ТБМ сабрала каля 800 подпісаў у абарону назвы праспекта Ф.Скарыны ў Менску, якую хацеў адмяніць А. Лукашэнка.

Таварыства працуе па праграме падтрымкі беларускамоўных класаў і школ, прапагандзе роднай мовы і культуры. У рамках праграм падтрымкі беларускамоўных класаў, школ, ВНУ выдадзена бязвыплатна каля 5 тысяч асобнікаў кніг для рэгіянальных структур і суполак ТБМ, а таксама для вясковых, школьных і раённых бібліятэк. Некалькі соцень беларускіх кніг у верасні 1999 г. атрымалі дзеці мінскіх рабочых з малазабяспечаных сем'яў.

Сумесна з Менскай гарадской Радай ТБМ праведзены 2 конкурсы: "Беларусь маімі вачыма" (усяго 56 работ, 10 пераможцаў) і "Беларусь – наш дом у XXI стагоддзі" (ўдзельнічалі дзеці ад 6 да 16 гадоў – усяго 600 работ).

Таварыства брала ўдзел у правядзенні конкурсу "Паўсядзённае жыццё ў Беларусі: 1945-1965", які быў арганізаваны Архівам Най-ноўшай Гісторыі і падтрыманы Цэнтрам KARTA (Варшава), Фундацыяй Стэфана Баторага (Варшава). Вынікі конкурсу і лепшыя работы надрукаваны ў асобнай кнізе.

Нядаўна старонка ТБМ з'явілася ў віртуальнай прасторы Інтэрнэта: http://tbm. org.by/. У бліжэйшы час яна будзе перакладзена на англійскую, рускую і іншыя замежныя мовы.

Працягваецца збор фактаў аб парушэннях лінгвістычных правоў у Рэспубліцы Беларусь. Справаздача аб парушэннях правоў размешчана на старонцы ТБМ у Інтэрнэце: http://tbm.org.by/mova/mova 99. htm. Падрыхтавана да друку кніга пад назвай "З хронікі знішчэння беларускай мовы".

Разасланы ліст-запыт грамадзян Беларусі, адрасаваны рэктарам усіх дзяржаўных і недзяржаўных ВНУ (57) па праблемах захавання беларускай мовы ў сістэме вышэйшай адукацыі. Атрымана 28 адказаў.

У верасні 1999 г. пры кніжным клубе ТБМ адкрыта бібліятэка для сяброў ТБМ і падпісчыкаў "Нашага слова".

Праведзена больш за 30 паэтычных "купалаўскіх" сустрэч са знакамітымі майстрамі беларускага слова: Н.Гілевічам, В.Зуёнкам, М. Аўрамчыкам, С. Грахоўскім, С. Законнікавым, А. Вярцінскім, Л.Дранько-Майсюком, М. Мятліцкім, А. Лойкам, А. Пісьмянковым, В. Іпатавай, М. Маляўкам, удзельнікамі літаратурнага аб'яднання з Узды, фальклорным гуртом "Тутэйшая шляхта" і інш.

ТБМ брала ўдзел у кантролі за ходам перапісу насельніцтва ў лютым 1999 года. Зафіксавана больш 120 парушэнняў. У сувязі з гэтым 26 сакавіка 1999 года на Рэспубліканскай радзе Таварыства была прынята заява, апублікаваная ў дэмакратычнай прэсе.

6 верасня 1999 г. грамадскае аб'яднанне "Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны" і яго сімволіка прайшло перарэгістрацыю ў Міністэрстве юстыцыі Рэспублікі Беларусь.

Старшыня ТБМ імя Ф. Скарыны, дацэнт, кандыдат гіст. навук Алег Трусаў.

Абразкі ад Уладзіміра Содаля

БЕЛАРУСЬ І РАСІЯ ЦІ РАСІЯ І БЕЛАРУСЬ?

З няўрымслівай ініцыятывы сп. Лукашэнкі робіцца спроба стварыць якуюсь новую суполку дзвюх дзяржаў, дзвюх краінаў. А вось якая назва будзе гэтай супольнасці ў Беларусі і Расіі, няма адной думкі, аднаго вызначэння. Паводле расійскага друку, расійскіх дзяржаўнікаў – гэта саюз Расіі і Беларусі. Паводле ж прыхільнікаў Лукашэнкі – гэта саюз Беларусі і Расіі. І напраўду, назву якой дзяржавы трэба ставіць у такім утварэнні на першае месца? Паводле ўсёй логікі на першым месцы павінна стаяць назва Беларусі.

Гэтага, па-першае, вымагае алфавіт, а па-другое, ініцыятыва стварэння супольнасці ідзе ад спадара Лукашэнкі. Ці пагодзіцца на гэта Расія? Ей жа, як вялікай дзяржаве, хочацца і тут быць на першым месцы. Але ж, як сказаў сп. Лукашэнка, чаму гэта Расія далучае да сябе Беларусь. Гэта Беларусь далучае да сябе Расію. І з гэтай нагоды ў назве супольнасці дзвюх дзяржаў з усіх меркаванняў на першым месцы павінна стаяць назва Беларусь. Гэта вымагае і павага да алфавіту. Такім чынам, супольнасць, калі яна адбудзецца, павінна мець назву Саюз Беларусі і Расіі. Калі ж будзе інакш, то гэта трэба ўспрымаць, як залежнасць Беларусі ад Расіі, як верхавенства Расіі, а не суполку роўнага з роўным.

Ці ж гэта не так? А пакуль пішуць, як каму хочацца: у Расійскім друку пішуць: Союз России и Белоруссии, а ў Мінску – Союз Беларусі і Расіі.

Але ж гэтак вечна не будзе, не павінна быць. Павінна быць назва адна: "Саюз Беларусі і Расіі". Толькі так. А не іначай... А лепш было б, каб кожная краіна жыла сваім жыццём, жыла па-суседску, каб ладзілі адна з адной, дапамагалі адной, паважалі адна адну і памяталі, што дзве славянскія краіны – гэта лепей, чым адна.

Лепей і для Расіі, і для свету. А чаму – гэта тлумачыць не трэба. Гэта патрэбна хаця б з тых меркаванняў, з якіх калісь абвяшчалася Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка. І не толькі з гэтых. У Беларусі свая гістарычная місія, і яна павінна яе здзяйсняць як самастойная і незалежная дзяржава, а не раствораная ў нейкай новай саюзнай суполцы. Гэта павінна нарэшце зразумець і ў Расіі, у самой Беларусі і даць нашай краіне хоць раз пражыць пэўны гістарычны адрэзак часу паўнацэнна, як пражылі яго іншыя краіны. Якраз, здаецца, такі час настаў. То скарыстай ма яго! Не марнуйма яго! Не забівайце голавы людзям сваімі рознымі палітычнымі праэктамі.

Дайце ім проста пачалавечы пажыць! Ці ж я няпраўду кажу? Паміж іншым, а як будзе з нашай мовай у гэтым Саюзе? Ці будзе яна гучаць у Расіі гэтак вольна і шырока, як гучыць руская на Беларусі: па радыё і тэлевізіі? Ці будзе Расія папулізаваць нашыя песні, як папулізуе Беларусь расійскія? Ці будуць у расійскіх школах вывучаць беларускую мову, як мы вывучаем рускую? Калі не, то што гэта за саюз, што гэта за братэрства? Што гэта за славянства? Што гэта за збліжэнне? Што гэта за еднасць?

А як жа любяць гэтыя "соеднинялыники" гавараць, што беларусы і расейцы аднаго кораня, аднаго вытоку, аднаго менталітэту. А вось спазнаваць гэтыя карані, гэтыя вытокі не жадаюць. Ды не проста не жадаюць, а ваююць як з азіятчынай якой! Гэта ў нармальны розум аніяк не ўкладваецца.

НАЙМЕНШ ЗМЕНЕНАЯ

Гэтак казаў пра нашу мову вялікі пясьняр нашага краю Адам Міцкевіч. І ён ведаў, што казаў. Былі ў яго доказы на гэта, шкада толькі, што яны да нас не дайшлі. Але паспрабуем самі на канкрэтных прыкладах падмацаваць гэтае азначэнне, раскрыць яго. Возьмем найбольш яскраваыя словы. Возьмем наша свяціла – Сонца і царыцу-ягаду суніцу. Гэтыя словы, як высвятляецца, у нашай мове аднаго кораня, аднаго вытоку. І гэта надзвычай цікава! Сонца і суніца! Якая магутная, проста касмічная повязь! У рускай мове такой еднасці паміж згаданымі паняццямі няма. У рускай мове, як вядома, нашы суніцы называюцца празаічна – "земляника", у польскай – "паземкі". А ў нас і сонца і суніца маюць адзін выток, адзін корань. Ці яшчэ цэлае гняздо жыццёва важных слоў: жыта, жывот, жывёла, жыць, жыўнасць, жытло, жыцень...

Прачытаеш такое гняздзечка слоў -- і адразу ўсё кожнаму зразумела. Жыта – гэта тое, што жывіць чалавека, што дае яму жыццё. Жывот спажывае жыта, каб усё жывое жыло. А вось у рускай мове зноў такой празрыстай повязі між гэтымі словамі няма. Жыта ў іх – гэта "рожь", жывёла – гэта "скотина". Так што толькі на гэтых прыкладах бачым, што Адам Міцкевіч казаў вялікую праўду – наша мова з усіх славянскіх моў найменш зmененая.

Згадаем яшчэ колькі прыкладаў. Мы, беларусы, кажам далонь. Расійцы гэтую, частку рукі называюць "ладонь". Мала што так называюць, дык яшчэ дакараюць нас, беларусаў, што мы калечым словы. А ці справядлівы гэты дакор?! Далонь – аднаго корня са словам ***дол***. А дол – гэта ніз чаго-небудзь: дол, падол, даліна... То цікава, хто з нас калечыць словы?! Ці вось яшчэ. Беларусы кажуць: "талерка". Расейцы гэты посуд называюць "тарелка". А слова "телерка" ад слова "талер" – "увагнутая манета". Слова "талерка" пазычанае, але яно ў нас больш-менш дакладна перадае гэтую пазычанасць. Шмат якія словы нашай мовы і расійскай хоць і гучаць аднолькава, але маюць розныя роды. Гэтыя словы, спадзяюся, вы ўсе ведаеце. І ўсё ж некаторыя з іх нагадаю: шынель, медаль, цень, мазоль, сабака...

У рускай мове ўсе гэтыя словы жаночага роду. У беларускай – мужчынскага. Ці думалі вы хоць калі, чаму так? Жывуць побач два родасныя народы, карыстаюцца родаснымі мовамі, але ў кожнага з іх свае афарбоўкі тых жа слоў. Як гэта ўсё сталася? Якая мова больш дакладна, больш лагічна перадае род згаданых слоў?

Як мне думаецца, дык беларуская. Чаму? Возьмем слова "шынель". Яно ў нас мужчынскага роду. І гэта зразумела чаму? "Шынель" – гэта вопратка воіна, мужчыны. Таму – "шынель" чый? – Мой, а не мая... І медалі калісь найбольш і найперш мужчынам перападалі. А вось прыклад з нашага сінтаксісу. Па-руску кажуць: "Женился на Оле". Адчуваецца: у гэтым выразе перавага мужчыны над жанчынай. А па-беларуску гэта гучыць: "Жаніўся з Вольгай". Гэта як роўны з роўнай.

Я згадаў толькі некалькі прыкладаў на доказ думкі Адама Міцкевіча, што беларуская мова адна з самых гарманічных са славянскіх моў найменш змененая. Але кожнаму з вас даецца мажлівасць сваімі назіраннямі гэтае Міцкевічавае азначэнне падмацаваць, канкрэтызаваць яго. Чакаем вашых прыкладаў, якія пасведчаць, што наша мова з усіх славянскіх моў найменш змененая.

ТАТА

Прыкмеціў: шмат каму на Беларусі не вельмі смакуе наша слова "тата". Яно ім здаецца занадта заземленым, сялянскім прастакаватым. Яны нібыта яго саромеюцца. А калі і вымаўляюць, то азіраюцца, ці не пачуў іх хто. Іхняму вуху больш мілае слова "папа". І гэтая іхняя "сарамлівасць" перадаецца і іхнім дзецям. Яны сваіх татаў называюць толькі "папай". І гэта мала каго бянтэжыць. І што асабліва трывожна –бракуюць гэтым словам і шмат у якіх сем'ях нашых пісьменнікаў, актораў. Я не адзін раз быў сведкам, калі дзеці беларускіх пісьменнікаў называлі і называюць сваіх татаў "папамі". Шчымела маё сэрца, крывёю аблівалася! Думалася: "Божа, мой божа! Як жа гэта трэба так апусціцца! Як гэтак можна так саміх сябе не паважаць! Для мільёнаў нашых продкаў слова "тата" было самае дарагое і паважлівае, як і "мама". Тысячы гадоў дзеці называлі аднаго са сваіх родзічаў гэтым ласкавым словам – тата, татка, татачка, татулька, татулечка, татусь – і нікому ў галаву не прыходзіла, што гавораць нягожа. Але вось жа, дажыліся!..."

Але што я мог, магу зрабіць?! Хіба прысароміць? Але каго? Хто-хто, а пісьменнікі ведаюць, што слова "тата" шануюць амаль ці не ўсе славянскія народы, што яно з праславянскай пары. Ад яго і словы "татальны", "татальнасць" дый шмат якія іншыя. Ведаць-ведаюць, а вось жа ўжо не маюць адвагі навучыць сваіх дзяцей, каб тыя тытулавалі іх гэтым словам. Але чаму?

... Гадоў з дзесяць, а мо і болей, як я лістуюся з малодшай дакою Язэпа Лёсіка Алесяй. І што я заўважыў. Пішучы свае лісты па-расейску, яна адно слова ў гэтых лістах заўсёды пісала і піша з вялікай літары і па-беларуску. І гэтае слова якраз "Тата". Гэта мяне вельмі ўразіла. Аднойчы я пацікавіўся, як і чым гэта патлумачыць?

Хоць я і сам разумеў, адкуль гэта ідзе, а ўсё ж цікава было паслухаць, як пра гэта раскажа сама Лёсікава.

І вось што я пачуў. Гэтага найперш хацеў сам Язэп Лёсік. Гэтаму ён вучыў дзяцей з малых гадоў. гэта дзецям прывілося як норма на ўсё жыццё. І вось цяпер яны, ягоныя дзеці, ужо сталыя людзі, моцна згараваныя, інакш і не могуць называць свайго тату як Татам. Не бацькам ці яшчэ як, а толькі Татам.

Нават сваю перадсмяротна развітальную цыдулку з астрогу Язэп Лёсік напісаў па-расейску, таксама скончыў гэтым святым словам – "Тата": Живите сами, без меня. Ваш Тата..."

А што ж нам замінае прывіваць такую павагу да слова "тата" сваім дзецям, якую прывіў у свой час, у сваю пару ўсёй сваёй сямейцы Вялікі пакутнік за беларускае слова, за беларускую ідэю, Язэп Лёсік?

Уладзімір Арлоў

Адкуль наш род

(Працяг)

Князь Вячка

Крыжакі часта нападалі на надуладныя Полацку паселішчы. На беразе Дзвіны, у землях балтаў, стаяў горад Куканос. Там кіраваў князь Вячка з роду Рагвалодавічаў. Ягоныя атрады не давалі нямецкім рыцарам спакою і не пускалі іхнія караблі ў бок Полацка.

Крыжакі сабралі супраць Вячкі моцнае войска. Сілы былі вельмі няроўныя, а падмога ад Валодшы надысці не паспела. Князь Вячка і дружына не здаліся. Каб не аддаць свой замак захопнікам, яны спалілі яго і адступілі ў наўгародскія землі.

Вячка яшчэ доўга ваяваў з немцамі. Аднаго разу ён са сваімі людзьмі прыйшоў дапамагаць эстам, якія абаранялі горад Юр'еў. Крыжакі ўварваліся на вуліцы. Усе абаронцы загінулі ў рукапашнай. Склаў галаву ў баі і Вячка.

Цяпер старажытны Юр'еў завецца Тарту. Адну з ягоных прыгожых вулачак эстонцы назвалі імем адважнага беларускага князя.

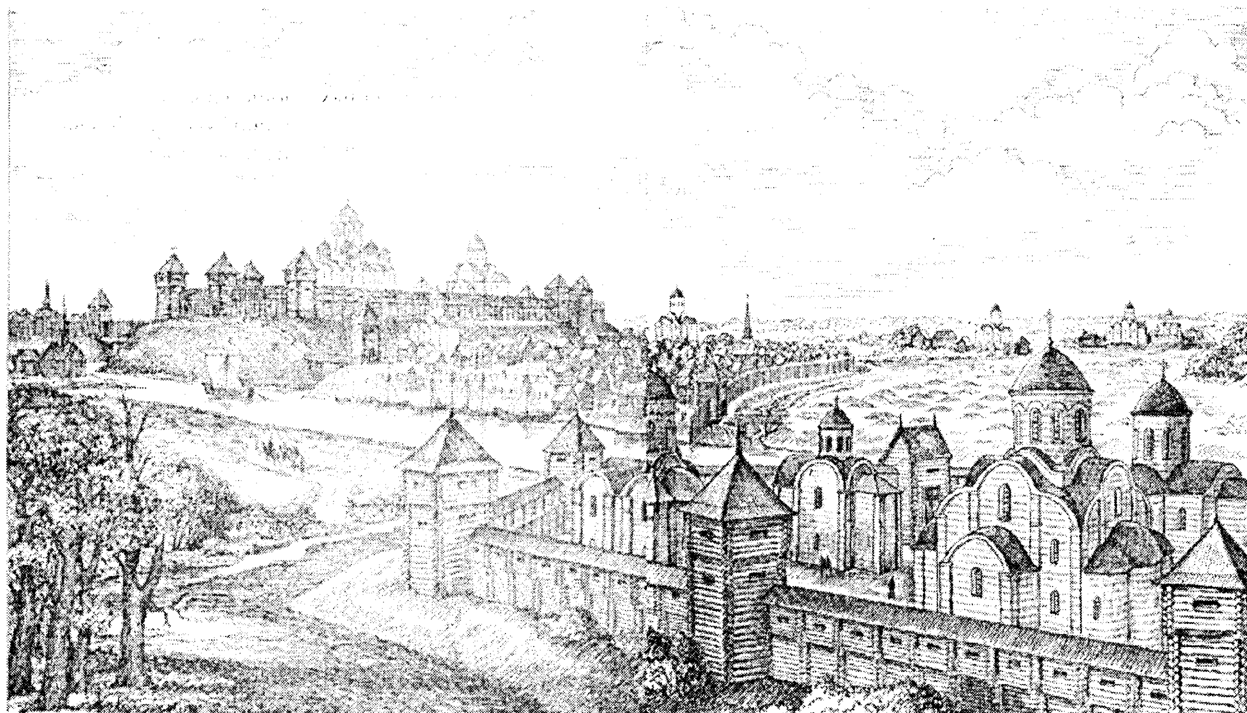
Усевалад з Герцыкі

Мужна змагаўся з крыжакамі яшчэ адзін князь з роду Рагвалодавічаў – Усевалад. Яму належыў горад Герцыка, што стаяў на Дзвіне паміж Полацка і Куканосам. Усеваладавы дружыннікі часта з'яўляліся над сценамі пабудаванай немцамі Рыгі. То яны падпаляць крыжацкія караблі, то, пераапрануўшыся ў нямецкія даспехі, без бою ўвойдуць у варожы замак і возьмуць багатую здабычу.

Аднойчы на Герцыку раптоўна напала вялікае рыцарскае войска. Князь з дружынаю прабіўся да стругаў і ўратаваўся, а ўсе жанчыны і дзеці трапілі ў палон.

Два дні крыжакі рабавалі Герцыку, выганялі з хлявоў кароў і коней, зносілі на плошчу золата і срэбра. На трэці дзень, утапіўшы царкоўныя званы і насекшы мячамі абразы, немцы падпалілі горад і пагналі палонных у Рыгу. Прывязаныя да калёсаў, басанож ішла ў чужыну і Усевалада жонка з маленькай дачкою на руках.

Каб вызваліць палонных, князь мусіў паехаць да крыжакоў і паабяцаць, што больш не будзе падымаць зброі супроць немцаў. Але ў душы ён не скарыўся і чакаў зручнага моманту, каб зноў ударыць па ненавісных захопніках.

Полацк у часы князя Валодшы

Апошні паход

Вайна з крыжакамі доўжылася ўжо трыццаць гадоў. Валодша вырашыў сабраць войска з усёй сваёй дзяржавы і ісці ўніз па Дзвіне на Рыгу, каб разбіць рыцараў і даць Полацкаму княству мір. Князь адправіў паслоў у землі балтаў і ў суседнія славянскія княствы. Ягоныя пасланцы паехалі ў Герцыку і ў Ноўгарад. Усевалад сустрэў палачанаў з радасцю, а наўгародцы ўспомнілі старыя крыўды і ісці ў паход адмовіліся.

Немцам удалося дазнацца пра Валодшавы планы. Пад выглядам купцоў і рамеснікаў крыжакі заслалі на беларускія землі сваіх шпегаў. Яны атрымалі заданне што б там ні было сарваць паход.

У прызначаны дзень у Полацку сабраліся палкі з усёй дзяржавы. Пешыя воіны павінны былі рухацца далей на плытах і стругах, а конныя атрады – дзвінскім берагам. Па дарозе да гэтай сілы збіраліся далучыцца дружыны балтаў, эстаў і князя Усевалада.

Перад выхадам у паход Валодша памаліўся ў Сафійскім саборы. Потым ён падняўся на свой вялікакняжы карабель і павярнуўся тварам да горада.

Бераг быў чырвоны ад шчытоў. Вясновае сонца грала на шаломах у воінаў. Дружыны стаялі пад шматколернымі сцягамі. Князь глядзеў на іх і думаў, што чужынцам з крыжамі на плашчах ніколі не ўдасца перамагчы крывіцкую зямлю.

"Слава князю Валодшу! Слава!" – крычалі воіны. І раптам яны ўбачылі, як валадар пахіснуўся, схапіўся рукамі за карабельную слямгу і пачаў асядаць на дол.

Так загадкава абарвалася жыццё князя Валодшы. Відаць, яго атруцілі падасланыя крыжакамі людзі.

На той раз ворагі дамагаліся свайго. Пазбаўленае камандзіра полацкае войска ў паход не пайшло. Але захапіць беларускую дзяржаву і паставіць яе на калені нямецкія рыцары не змаглі.

Мір Полацка з Ноўгарадам

Праз дваццаць гадоў пасля Валодшавай смерці полацкая князёўна Аляксандра стала жонкаю наўгародскага князя. Яго звалі Аляксандрам Яраславічам, а потым, за перамогу над шведамі на рацэ Няве, назвалі Неўскім.

Упершыню за доўгія гады палачане і наўгародцы поплеч біліся супраць агульнага ворага. У той бітве здабыў сабе вечную славу беларускі воін Якаў Палачанін. Узброены адным мячом, ён адолеў некалькі дзесяткаў шведскіх рыцараў.

Дружыннікі з Полацка і Віцебска складалі трэцюю частку войска Аляксандра Неўскага ў бітве з крыжакамі на Чудскім возеры. Тую бітву назвалі Лядовым пабоішчам.

Вяртаючыся дадому пасля перамогі, беларускія воіны часта ўспаміналі каля вячэровых вогнішчаў князя Валодшу. Яны верылі, што той бачыў усё з захмарных высяў і радуецца цяпер разам з імі.

Пытанні і заданні:

1. *Навошта прыязджаў у Полацк нямецкі манах Мейнард?*
2. *Хто такія крыжакі? Чаму Полацкая дзяржава пачала з імі вайну?*
3. *Раскажы, як ваявалі нашы продкі?*
4. *Што ты ведаеш пра князёў Вячку і Усевалада?*
5. *Чаму не адбыўся задуманы князем Валодшам паход на Рыгу?*
6. *Хто дапамог наўгародцам перамагчы шведаў і немцаў? Чаму мы памятаем пра Якава Палачаніна?*

Вялікае княства Літоўскае

Новая дзяржава

Уявіце, што калісьці ўсіх беларусаў – і суседзі, і яны самі – звалі ліцвінамі, або літоўцамі. Гэта было тады, як нашы продкі жылі ў Вялікім княстве Літоўскім. Па назве дзяржавы называлі і ўсіх яе жыхароў.

Але раскажам пра ўсё па парадку.

Як мы ўжо ведаем, з часоў князя Валодшы на палачанаў і суседніх з імі балтаў з захаду нападалі рыцары-крыжакі. Яны хацелі авалодаць нашай зямлёй, а яе жыхароў аняемечыць, гэта значыць, прымусіць забыць сваю мову і перагварыць у немцаў.

Жорсткі і смяротна небяспечны вораг з'явіўся і з другога боку, на ўсходзе. Адтуль насоўваліся татара-мангольскія орды. Татары захапілі Кіеў і шмат якія іншыя ўкраінскія і рускія гарады.

Старажытныя беларусы і літоўцы-жамойты апынуліся паміж двух агнёў. Каб выстаяць у змаганні з чужынцамі, славяне і балты пачалі аб'ядноўвацца ў адзіную новую дзяржаву – Вялікае княства Літоўскае. Гаворачы пра яго, трэба памятаць, што зямля, якая ў летапісах завецца Літвой, ляжала не там, дзе жывуць сучасныя літоўцы, а ў тых мясцінах, дзе пачынаецца рака Нёман, інакш кажучы – на абшары цяперашняй Беларусі.

Першай сталіцаю нашай новай дзяржавы стаў беларускі горад Навагрудак. Там валадарыў князь Міндоўг. Ён рабіў паспяховыя паходы на нямецкіх рыцараў і адбіваў татарскія напады. У Навагрудку дагэтуль захаваўся курган, дзе, паводле падання, пахаваны Міндоўг. Далёка відаць і руіны ягонага магутнага замка, які неараз неадольна паўставаў на шляху ворага.

Беларусы здолелі абараніцца ад захопнікаў, а вось рускія землі змагаліся з чужынцамі паасобку і на 250 гадоў трапілі пад татара-мангольскі прыгнёт.

Вялікі князь Міндоўг

Гедзімін і Альгерд

Валадароў старажытнай беларускай дзяржавы называлі вялікімі князямі або гаспадарамі.

Значна ўмацаваў сваю краіну вялікі князь Гедзімін. Ягоную ўладу прызналі Полацкая, Менская, Віцебская, Тураўская, Берасцейская ды іншыя беларускія землі. Але некаторыя з іх, асабліва Полацкае княства, яшчэ доўга мелі сваіх князёў і трымаліся старадаўніх законаў.

Гедзімін перанёс сталіцу з Навагрудка ў Вільню. Там, на высокай гары, ён загадаў пабудаваць мураваны замак. Найскладаней ворагам было ўзяць замак узімку, калі гару палівалі зверху вадою і ўся яна рабілася ледзяная.

Гаспадар Гедзімін мусіў увесь час ваяваць з крыжакамі. Гэта было нялёгка, бо ў немцаў ужо з'явілася агнястрэльная зброя. Аднойчы, калі Гедзімінава войска ўзяло ў аблогу нямецкую фартэцу, крыжацкая куля прабіла вялікаму князю панцыр, і ён загінуў.

Гедзімінаў сын Альгерд працягваў бацькаву справу. Ён адбіў шэсць вялікіх крыжацкіх нападаў і ў два разы пашырыў межы Вялікага княства. Каля рэчкі Сіняя Вада, што ўпадае ў Буг, дружыны гэтага князя перамаглі татараў і вызвалілі ад прыгнёту Украіну. Пасля гэтага ўкраінскія землі таксама далучыліся да Вялікага княства.

За Альгердам нашым продкам давялося ўпершыню ваяваць з Маскоўскім княствам, якое хацела захапіць беларускі горад Смаленск. Альгерд Гедзімінавіч зрабіў тры паходы на Маскву. Аднаго разу ён дайшоў да самых сценаў гэтага горада. Напалохаўшыся, маскоўскі князь Дзмітрый выехаў насустрач нашаму войску з багатымі падарункамі і папрасіў не браць горад прыступам.

Альгерд кіраваў краінаю трыццаць гадоў і паказаў сябе выдатным ваяводам і дальнабачным палітыкам. Ён удала змагаўся за сваю дзяржаву не толькі на вайне, але і на мірных перамовах з суседнімі валадарамі. Рыцар, які прыязджаў у Вільню ў складзе нямецкага пасольства, пісаў пра гаспадара Вялікага княства так: "У князя велічны погляд, вочы блакітныя, валасы светла-русыя, росту ён вышэй сярэдняга, размаўляе гучным голасам і добра ездзіць на коні". З летапісаў вядома, што Альгерд быў непераборлівы ў ежы і ніколі не піў віна – адну ваду.

Альгерд цудоўна ведаў нямецкую мову, аднак з крыжацкімі пасламі заўсёды размаўляў праз перакладчыка. Са сваімі падданымі ён гаварыў па-беларуску.

Беларуская мова за Альгердам зрабілася дзяржаўнаю моваю Вялікага княства. Гэта азначае, што на ёй пісалі законы і княжныя ўказы, яе павінны былі ведаць усе жыхары дзяржавы, незалежна ад таго, якой яны нацыянальнасці.

(Працяг у наступным нумары).

Жывая кніга прыроды

Для педагогаў дашкольных устаноў
Укладальнік Ірына Марачкіна

ВОСЕНЬ. КАСТРЫЧНІК.

Кастрычнік. Назва месяца паходзіць ад слова "кастрыца". У час нашы продкі церлі ды трапалі лён, з якога ападала шмат кастры.

Дні становяцца карацейшымі і халаднейшымі.

Працягваецца лістапад.

Адлятаюць у вырай гракі, шпакі, дразды.

Заканчваецца лінька пушных звяроў.

Грыбнікі ведаюць, што ў кастрычніку свае зімовыя запасы можна папоўніць зялёнкамі і падзялёнкамі, радоўкамі.

14 кастрычніка – вялікае старажытнае земляробчае свята Пакровы.

Народная мудрасць кажа: прышлі Пакровы, пытаюць: ці да зімы гатовы. На Пакровы заганяйце ў хлеў каровы.

КАСТРЫЧНІК

Ад дрэва да дрэва ідзе пехатой
Кастрычнік, мастак адмысловы,
І фарбай бурштынавай і залатой
Малюе лісточкі ў дуброве.
Зірні: ён і сам, адступіўшы на крок,
Глядзіць на абсяг маляўнічы,
І робіць апошні агністы мазок,
І подпіс выводзіць: Кастрычнік!

Алег Мінкін

ВОСЕНЬ ДРЭВЫ ПАДПАЛІЛА

Свеце брат сказаў Даніла:
- Восень дрэвы падпаліла.
І яна, каб праверыць…
Пэўна, здагадаўся вецер.
Што лісток патрэбен Свеце.
Ён дыхнуў – і з шапкі клёна
Ліст упаў, як жар, чырвоны.
Яго Света падымае,
Ён… халодны, а палае.

Паўлюк Прануза

ЛІСТАПАД У ЛЕСЕ

Стракатыя дрэвы і хмызнякі паволі скідаюць свой асенні ўбор. Вось адзін лісцік вінцікам ляціць з жоўтай бярозкі. Другі – валікам па паветры коціцца. І чым бліжэй да зямлі, тым усё паскарае і паскарае абароты. Трэці – стракатым матыльком пырхае над парыжэлай травою, доўга выбіраючы месца, дзе б апусціцца. А гэты, буры, лёгкай птушкай пераляцеў прасторную палянку і паволі прысеў пад чырвоным кустом брызгліны.

З розных дрэў па-рознаму лісце ападае. Лісце кляновае парашуцікамі апускаецца ўніз. Іншы раз нават з парашутыстам на канцы чаранка – павучком якім-небудзь альбо мошкай.

Так няма двух лістоў, якія б аднолькава падалі. Колькі б іх ні было ў лесе, кожны па-свойму з асенняй зямлёю сустракаецца.

Рыгор Ігнаценка

ЧАГО ДОЖДЖЫК ІДЗЕ

Жураўлі па-над лясочкам
Ляцяць роўненькім шнурочкам;
Мама ж кажа мне, што гэта
Адлятае ад нас лета.
І цяпер мне зразумела,
Чаго дождж ідзе дзень цэлы:
Гэта лета, не іначай,
Па дзяньках вясёлых плача.

Іван Шуцько

КАСТРЫЧНІК

Кастрычнік барвою
Прыбраў
Дубы, асіны
І рабінкі;
Лісты ён з дрэў
Параскідаў
На ўзлескі,
Вузкія сцяжынкі.

Хмурліва, зябка
Па начах,
Цярусіць дождж
Нібы праз сіта.
Пажоўклі травы
На палях,
І толькі
Зелянее жыта.

Ды часам
Выпадуць дзянькі…
Блакіт і сонца.
Ранак звонкі.
І разам з Янкам
Хлапчукі
Ідуць у лес
Збіраць зялёнкі.

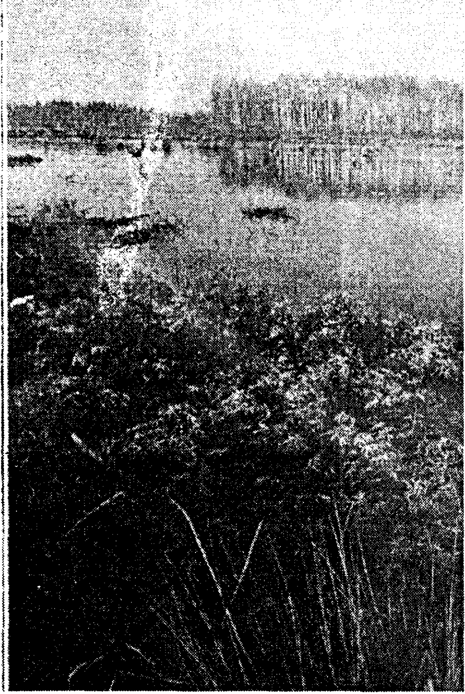
Авяр'ян Дзеружынскі

ВОСЕНЬ У ЛЕСЕ

То загамоніць лес тужліва,
То стане ціха і маўкліва.
Працуе тут мастачка-восень,
А вецер фарбу ёй падносіць.
Адзін мазок, другі і трэці –
І жоўты ліст гайдае вецер.
Дабавіць фарбы бурачковай –
І ліст трапечацца барвовы.

Працуе восень пэндзлем тонкім,
Абходзіць елкі і сасонкі;
Як дакранецца да іх толькі –
Балюча колюцца іголкі.
Бярозак тонкія галінкі
Скідаюць жоўтыя хусцінкі,
І кружыць, гушкае іх вецер…
Сумуе лес па звонкім леце.

Ніна Галіноўская

АСЕННЯЯ ЦІШЫНЯ

Лісты падаюць… Жоўтыя, чырвоныя, барвовыя… Як вялікія птушкі – кляновыя, каштанавыя, ясеневыя – яны танцуюць свой апошні вальс: паціхеньку кружацца, плаўна апускаюцца долу. Лёг… і прыціх… Цішыня. Асенняя залатая цішыня. Здаецца, цішыня… А на самой справе – звіняць ціхенька, ледзь-ледзь чутна ды такой цудоўнай мелодыяй. Толькі б навучыцца слухаць. Слухаць затоены, ціхі, крыху сумнаваты напеў, асенні напеў самой цішыні. А яна, цішыня, таксама пяе. Своеасаблівa, толькі прыслухацца трэба, і пачуеш…

Рабіна… рабінaчка… Уся гарыць, палае пунсовымі гронкамі-цяпельцамі… Здаецца, вось-вось перагарыць галінка, і зваліцца тады агонь на зямлю і пабяжыць па сухой траве… Ды не. Нікуды не ўпадуць рабінавыя ягодкі і нікуды не знікнуць. Будуць чакаць першага марозу, падмарожаныя, стануць яны смачныя, прывабныя і для людзей, і для птушак… Надзейны паратунак ад голаду.

Зусім не за гарамі сцюжа, халады, паваротак на зіму. А пакуль дыхае прырода восенню, пераплеценай з летам, шматфарбавай, толькі ціхай. Але ж і цішыня бывае гучыць… Нават зліваецца ў адзін зык, у адну восеньскую мелодыю і жыве, падаўжае жыць…

Наталля Суслава

ЖОЛУД

Зімка ўжо
Не за гарамі.
Зайчанятькі
Кажуць маме:
—З дуба ўпаў вунь
Жалудок,
Абмарозіць можа
Бок.
Засмяяўся
Жалудок,
Пад лісток у траўку —
Скок…
Зімку спаў ён
Пад лістком
І ўзышоў вясной
Дубком.

Лявон Шырын

Давайце спяваць па-беларуску

Не ківай галавой

Музыка А. Кішкіна, З. Сідаровіча, І. Войніча;
Словы З. Сідаровіча, А. Кішкіна

G C D G C D

G C D
Не ківай галавой,
G C D G
Што пакрыла іржа панцыр мой
C D
Стомлены шчыт прытуліць да сцяны
G C D G
У хаце тваёй дай герою гаротнай вайны.

Em C D Em C D G

Вочы твае агня гарачэй,
Дазволь пагрэцца пасьля
сцюдзёных начэй.
Вусны твае поўны сокам вясны,
Дазволь жа напіцца пасьля
стогадовай вайны.

G C D G C D Em D Em C D Em D C D G C D G C D G

Шчыт ля сценкі прыціх,
Піў я соладка з вуснаў тваіх.
Дай, хмель, у галаву,
Сьцеле пасцель тая мне, каго любай заву.

Ясна панна мая

Музыка і словы З. Сідаровіча

E Fm
Ясна панна мая, сонцу час прачынацца,
H E
Ды ня ведаю я, як з табой мне растацца!
Fm
Ява бынцам у сьне, маё сэрца кахае
H E
І на крылах імкне да цябе, дарагая.

Горы рассыплюцца ў порах,
Сонца пакрыецца чорным,
Зоры сарвуцца зь нябёсаў,
Fm
Буду я голы ды босы,
Зьнікнуць гады як хвіліны,
Розпае стане адзіным,
H
Золатам зробіцца сьмецце,
E
Усё памяняецца ў сьвеце –
Толькі не зьнікае,
Fm
Будзе ў сэрцы гэта песьня.
Наша зорка зноў зазьзяе,
H E
Наша сонца ўваскрэсьне!

Рэдактар Станіслаў Суднік

Заснавальнік: ТБМ імя Францішка Скарыны.
Пасведчанне аб рэгістрацыі: № 83 ад 28 чэрвеня 1996 г.
Адрас рэдакцыі: 220005, г. Менск, вул. Румянцава, 13.
Адрас для паштовых адпраўленняў: 231300, г. Ліда-2, п/с 7.
E-mail: ns@lida1.lingvo.grodno.by

Рэдакцыйная калегія:
Людміла Дзіцэвіч, Алесь Гурыновіч, Леакадзія Мілаш, Язэп Палубятка, Алесь Петрашкевіч, Лілея Сазанавец, Уладзімір Содаль, Станіслаў Суднік, Павел Сцяцко, Алег Трусаў.

Аўтары цалкам адказныя за падбор і дакладнасць прыведзенай інфармацыі
Газета надрукавана ў Лідскай друкарні.
231300, г.Ліда, вул. Ленінская, 23.
Газета падпісана да друку 11. 10. 99 г.
Наклад 3300 асобнікаў. Замова № 2797
Падпісны індэкс: 63865.
Кошт падпіскі: 1 мес.- 60 000 руб., 3 мес.- 180 000 руб.
Кошт у розніцу: 20 000 руб.